

113-906
ejm.

THÖKÖLY

VISZONYA A PORTÁHOZ.

□ □ □

IRTA:

DÁVID MANÓ.

GOMBOS FERENCZ KÖNYVNYOMDÁJA

KOLOZSVÁR, 1906.

1709.
I. 14. II.
I.

A székelyudvarhelyi ev. ref.
kollegium könyvtárána

THÖKÖLY *Dr. David Manó*
906 márc. 28.

VISZONYA A PORTÁHOZ.

□ □ □

IRTA:

DÁVID MANÓ.

A dolgozatban használt főbb forrásmunkák.

- Angyal Dávid*: Késmárki Thököly Imre 1657—1705. Budapest, 1889.
- Deák Farkas*: { A bujdosók levéltára. Budapest, 1883.
Gróf Thököly Imre levelei. Budapest, 1882.
- Fraknói Vilmos*: XI. Incze pápa és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. Budapest 1886.
- Joseph v. Hammer Purgstall*: Gescsichte des Osmanischen Reiches. Pest, 1830.
- Inczédi Pál naplója 1660—97-ig*. Kiadta: Szabó K. és Szilagyi S. Budapest, 1860.
- Károlyi Árpád*: Buda és Pest visszavívása 1686. Budapest, 1886.
- Komáromi János*: diariumja és experienciája. Közli: Nagy Iván. Pest, 1861.
- Monumenta Hungariae Historica*. Írók: XV., XVIII., XXIII., XXIV., XXVII., XXXIV., XXXV; oktár. XIV. kötet.
- Pray György*: Epistolae procerum regni Hungariae. Pozsony, 1806.
- II. Rákóczi Ferencz* fejedelem Önéletírása. Ford. Domján Elek. Miskolcz, 1903.
- Dr. Szádeczky Lajos*: Thököly erdélyi fejedelemsége. Különnyomat a „Századok“ 1898-ik évfolyamából. Budapest, 1898.
- A bujdosó kurucok emlékei Törökországban. Különlenyomat a „Századok“ 1904. évi folyamából. Budapest, 1904.

Szilágyi Sándor: Erdélyi országgyűlési emlékek: XVI-XX-ik kötet.

Tökök—magyarkori történelmi emlékek. I. oszt. oktár: VI. és VII. kötet. Szerkesztette: Szilády Á. és Szilágyi S. Pest, 1871.

Használtam még a Századok, Történelmi Tár, Hadtörténeti közlemények és Értekezések a történelmi tudományok köréből című folyóiratok több évfolyamát.

Török-magyar érintkezések a XVI. és XVII-ik században.

I.

A mohácsi vész új korszakot nyit meg hazánk történetében: a kettős királyság s a török hódoltság korszakát.

Azonban nem a mohácsi csatátér huszonkétezer vitézének halálán fordult meg a haza sorsa, hanem a menekülő, de szomorú véget ért ifjú király személyén. Az ő halála volt annak oka, hogy Mohács nagyobb jelentőségű lett egy csatavesztésnél e hazára nézve, melynek sorsa nem annyira intézményeken, mint királyainak személyiségén nyugodott.

Az ország ismét a király választás nagy kérdése előtt állott s most midőn teljes egyetértésre lett volna szüksége, a legélesebben elválasztott két pártra szakadt.

A nemzeti párt, a köznemesség nagyobb része, mely az ország szerencsétlenségét az idegen származású királyoknak tulajdonította, nemzeti királyt óhajtott.

Az udvari párt, a nemzet csekélyebb töredéke pedig olyan királyt óhajtott, a ki külföldi segítséggel is védelmezhesse a hazát.

Az udvari párt, a nemzeti párt jelöltjével, Szapolyai Jánossal szemben azon reményben választotta Habsburg Ferdinándot királylyá, hogy a hatalmas család támogatásával sikerül megmenekülnie azon veszélytől, mely hazánkat kelet felől végromlással fenyegette.

A harcz a két király közt elkerülhetetlen volt. A fegyverszerencse eleinte Ferdinándnak kedvezett s a szináni vereség

(1528 márcz. 8) után Szapolyai Jánosnak Lengyelországba kellett menekülnie. Be kellett látnia, hogy nincs más menekvése, mint a törökkel való szövetség, melyben végre is kisebb veszélyt látott, mint abban, hogy az ország német uralom alá jusson. De azon hitben küldötte Laski Jeromost a szultánhoz, hogy olyan szövetséget köthet vele, a melyben ez igazán csak szövetségese s nem ura lesz.

A szultán János királyt védelmébe fogadta, véd- és daczszövetségre lépett vele s esküvel erősítette meg, hogy Jánost, Magyarország királyát minden ellensége ellen védeni fogja.

A nemzeti párt tehát segítségül hitta a portát, mert a Habsburg-ház trónrajutását az országra nézve veszélyesnek találta s e naptól fogva megkezdődött az érintkezés a portával, a mi változott politikai viszonyok között is két századon keresztül megmaradt. S képviselői e politikának az ez időtájt megalakuló Erdély fejedelmei lettek.

Ez az önállóan szervezkedő protestáns testvérország volt hivatva, hogy a porta támogatásával meghiusítsa a magyar trónon ülő Habsburgok ama törekvését, mely Magyarországnak az örökös tartományok közé való beolvasztására irányult. Ennek megakadályozása, a két ország közt függetlenségének fentartása tette szükségessé a török barátság keresését.

Szövetségbe vonja a portát, de nem mintha szeretné, hanem azért, hogy fölhasználja; segítségével megvédelmezze a Habsburgok részéről fenyegetett alkotmányt s önállóságot. Teljes tudatában voltak a mindkét részről fenyegető veszélynek, de azt is jól tudták, hogy a két ellenség közül a Habsburg-ház fenyegeti megsemmisítéssel alkotmányát, nemzetiségét, s ezért készek inkább a törökkel szövetkezni.

E politika helyességét a következmények fényesen igazolták: a töröktől egy évtizedes győzelmes háború után megszabadult, a Habsburgház nemzetellenes törekvéseivel azonban a legujabb korig is élet-halál harcot kellett vívnia. S a Habsburgház ezen törekvései soha sem voltak nyilvánvalóbbak, mint éppen a XVII-ik század második felében, mely időben történt Erdély függetlenségének bukása is.

Soha kedvezőtlenebb a viszony király és nemzet, élesebb az ellentét az udvari és nemzeti törekvések közt nem volt, mint éppen ez időben¹.

A trónon I. Lipót ült, ki akadályt nem ismerve kidolgozott terv szerint fogott a hagyományos politika megvalósításához. Az alkotmányt semmibe sem vevő uralkodóban a nemzet reményét vesztette; a vasvári béke pedig arról győzte meg, hogy az udvar nem is akarja az ország felszabadulását.

A kormány visszaélése kényszerítette a legtörökellenesebb embereket is ama elhatározásra, hogy ki kell egyeznie a törökkel, inkább fizetnek annak adót, mintsem a német miatt elveszítsék az országot.

Ily célból jött létre a Wesselényi-féle szövetség, melynek elnyomása után, az Erdélybe menekült bujdosók a porta segítségével remélték hazájukba való visszajutásukat, melynek engedélye nélkül a tőle függő Erdély se tehetett érdekükben semmit.

Thököly is a porta segítségével remélte hazájába való visszajutását, az ország szabadságának, alkotmányának biztosítását. Bocskay, Bethlen, Rákóczy korára emlékezve, azok politikáját követve ő lett a portán felújítandó barátságos viszony eszméjének vezetője, képviselője.

¹ Acsády Ignác : Magyarország belállapota 1680. Századok 1885. évf. 554. l.

Thököly föllépése és első összeköttetései a portával.

II.

Mint a többi bujdosó, úgy az ifjú Thököly Imre gróf is a kormány erőszaka elől menekült Erdélybe. Itt talált menedéket s növekedett azok társaságában, a kik a török pártfogás keresésében talán a legbuzgóbbak voltak a bujdosók között. Korán kezdődött az ifjú gróf szereplése, ki korát meghaladó érettséggel vett részt bujdosó honfitársai politikai tervezgetéseiben.

A nyilvánosság előtt először a fogarasi tanácskozás alkalmával jelent meg, midőn Akákia Roger előtt a bujdosók kiválmait tolmácsolta, mint a Tótiban választott küldöttség vezére.

1675. április 28-án jött létre a fogarasi szerződés Akákia Roger francia ügynök vezetése alatt, az erdélyi udvar s a bujdosók megbízottjai közt, melynek értelmében a bujdosók elismerték Teleki Mihály fővezérségét; a francia király, XIV. Lajos július 1-től 40.000 forintot ad; János lengyel király pedig mihelyt a törökkel békét köt hatezer főnyi sereget küld a bujdosók segítségére¹.

A mily melegen érdeklődött az ifjú gróf a bujdosók ügye iránt, éppen úgy óhajtották föllépését honfitársai. Bár kibocsátását „nemzete szolgálatjára“ 1674. óta egyre sürgették

¹ Szilágyi Sandor: Erdélyi Országgyűlési Emlékek XVI. kötet. Törv. és okiratok II. e. 123. és 124. l.

még 1676. végén se vonulhatott a bujdosók táborába, a mi nem annyira ifjúságán, mint a körülményeken mult¹. De Thököly már elérkezettnek látta az időt arra, hogy a tett mezejére lépjen s eleget akarván tenni a bujdosók 1676. nov. 10-iki kérésének, hogy „minden haladékok félre téve közükbe való kijövetelét siettesse, hogy ez utolsó veszedelemben forgó és eléggé ki nem mondható nyomoruságaikban végkép el ne vesszenek²“ kibocsáttatását egyre sürgette a fejedelemmel. Ezt azonban egyelőre megakadályozta Teleki Mihály s a fejedelem Thökölynek „a főgenerális képének³“ csak akkor adta meg az engedélyt, midőn a Boham vezetése alatt bejött segélycsapatok győzelmének híre 1677. októberében Radnótra, a fejedelemhez is eljutott⁴.

Alig ment el Thököly a fejedelmi udvarból, azon üzenettel hitták vissza, hogy a portára küldött követek nem-sokára hazaérkeznek. Megdöbbenve vette tudomásul a parancsot s visszatért, mert nem akarta „elmulasztani ő nagysága parancsolatját⁵.“

A követek október 29-én először a fejedelemmel és tanácsosaival, majd ebéd után Thökölyvel s bujdosó társaival tudatták a fővezér üzenetét⁶. Ha nem is a legjobb üzenettel, de a felkelés óta ily kedvező válasszal még nem jött követség a portáról. Izente a fővezér, hogy a hódoltság területén kiterjeszti a bujdosók szállásait, megengedi a francziákkal az alkudozást. Kilátásba helyezte jövő tavaszra segítségét, az erdélyi fejedelemnek pedig megparancsolta, hogy a jövő

¹ Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre 1657—1705. I. kötet 123. l. Budapest, 1889.

² Deák Farkas: A bujdosók levéltára 53. l. Budapest 1883.

³ U. ott 101. l.

⁴ Késmárki Thököly Imre naplója 1676—78-ig. Kiadta: Torma Károly. Pest, 1866. Monumenta Hungariae Historica XVIII. k. 85. l.

⁵ U. ott 90. l.

⁶ U. ott 94. l.

tavaszon a bujdosok segítségére menjen, de addig is gondja legyen rájuk¹.

A követek meghallgatása után Tököly, mint a „főgenerális képe“, a magyarországi felkelők táborába sietett.

E küldetéssel kezdődik Thököly szereplése a felkelők között, ettől kezdődik a portával s annak magyarországi megbizottjaival személyes összeköttetése, viszonya. Bár még nincs kezében a vezérszerep, de a bujdosók ügyének nincs erősebb támasza, hivatottabb képviselője, mint ő s a már megkezdődött szabadságharcnak ő az igazi mozgató lelke.

Midőn Thököly a felkelők közé ért, már akkor a végbeli basákhoz is eljutott a fővezér parancsa, melyben őket a magyarok iránti kiméletre intette. Csatárról fényes ajándékkal követet küldött Husszain váradi basához, ki szabad járását-keelését engedte meg „a birtokában való földön mindenütt²,“ sőt Farkas Fábiántól „izenve-izené, hogy örömet ad török segítséget“ a hajdú városok elfoglalására, máskülönben csak az új holdra vár s akkor ő maga is elvégzi³.

November 29-én meg is jelentek a basánál Thököly segély kérő követei s december 10-én a basa fényes követése érkezett Thökölyhez Debreczenbe ajándékkal⁴. De Böszörmény eredménytelen vivása után nagyobb vállalathoz nem fogott a Thököly, Boham, Wesselényi alatt egyesült csapat, melyet a fegyverviselés felhagyására kényszerített a kemény téli idő s a németek előnyomulása. Thököly kérésére a magyar, sőt a franczia hadaknak is a váradi basa adott téli szállást, kinek már megnyerte kegyét s ki jó reményekkel nézett az ifjú gróf pályája elé. Utasította a budai vezérhez is, ki szintén kész segítséget adni, hová Váradról visszatért követét Farkas Fábiánt decz. 25-én el is küldötte⁵.

¹ Thököly naplója 1676—78 M. H. H. XVIII. k. 95. l.

² U. ott. 104. l.

³ U. ott 106. l.

⁴ U. ott 112, 115. l.

⁵ U. ott 119. l.

A basák által átengedett területeken a felkelő hadak az 1677—78-iki telet az előbbi évekhez viszonyítva, mondhatni kényelmesen töltötték el. Nagy reménnyel néztek a jövő elé s nem hiába, mert 1678. tavaszán a vállalat sokkal kedvezőbb fordulatot vett.

Thököly, kinek tekintélye, összeköttetése egyre nagybodott, török csapatok által is segítve, egymásután aratta fényes győzelmeit az északi részekben. Midőn pedig az Eperjest eredmény nélkül ostromló Teleki betegség ürügye alatt 1678. aug. 15-én a harctérrel elhagyva, a fővezérségtől is visszalépett, Thököly foglalta el helyét. Benne a bujdosok végre megtalálták hivatott vezérüket, ki úgyszólván egy kardcsapással foglalta el a bányavárosokat.

S az elért eredmény a felkelő vezért nem csak idehaza, de a külföldön is ismertebbé tette. Hajlandó lett a békére a bécsi udvar, s Thököly, — mivel a porta annyiszor ígért segítségére még a jövő év tavaszán se számíthatott, — fegyverszünetet kötött 1679. február végéig¹.

Az 1678. nov. kötött fegyverszünet alkalmával látszólag jól állott a bujdosók ügye, de tényleg az erkölcsi sikeren kívül nem volt semmi, a mi reménnyel biztathatta volna.

A török segítségbe vetett remény valósulása egyre késett; a nemzetközi viszonyok alakulása következtében a francia—lengyel segítség kérdésessé lett, sőt az erdélyi udvartól se remélhettek sokat. A minden részről elhagyott felkelők belátva, hogy minden reményük csak önerejükben lehet, a két színű erdélyi udvarral is szakítva, 1680. január 8-án a szoboszlói gyűlésen Thökölyt fővezérükké választották². Fővezérre választása után nagyot emelkedett Thököly tekintélye a portán, melynek segítségére is inkább számíthatott ezután.

1680. febr. végén már Abdurrahman aga, a nagyvezér kapucsi basája titkos bizatásokkal járt nála; Mehemet egri

¹ Angyal D. i. m. I. k. 190—191. l.

² Deák Farkas: A bujd. lev. 123. l.

basával pedig gyakran váltott levelet, kétségkívül a felkelők érdekében, hogy minél előbb megnyerje a kért segítséget. Csapatái téli szállása és élelmezése ügyében pedig levelével egyenesen a nagyvezérhez fordult, ki Abdurrahman agát bizta meg a tárgyalásokkal. Abdurrahman febr. 26-án Egerből csakugyan levelet küldött Thökölynek, melyben fölszólította, hogy a dolgok minél előbbi elintézése végett: „Ked maga jűjön el hozzánk avagy egy hihető kapitányát számos lovasokkal küldje¹”.

A porta és Thököly közt ezentűl mind gyakoribb lett az érintkezés. A nyár folyamán is többször kapott üzenetet, titkos megbízatást, de a biztos kilátásba helyezett segítség az orosz háború miatt ebben az évben is elmaradt. Thököly, hogy ügyének állását addig is biztosítsa, míg a török segítség megérkezhetik, tovább folytatta a bécsi udvarral alkudozásait s a még februárban megkötött fegyverszünetet 1680. nov. 15-én, 1681. jun. végéig meghosszabbították.

A bécsi udvar ugyanis nemcsak fegyverszünetre, de béke kötésre is hajlandó lett, miután meggyőződött arról, hogy erőszakkal nem boldogulhat.

Lipót engedve magyarországi hivei kérésének, 1681-re országgyűlést hirdetett, hogy a sérelmeket orvosolják.

Az 1681-iki országgyűlés azonban nem hozta meg a várva-várt kibékülést. Thököly és hivei azon meg se jelentek, sőt egész határozottan tiltakoztak annak törvényessége s határozatai ellen. Május 20-án pedig tudatta Caprara, kassai kapitánnyal, hogy a fegyverszünet letelte után támadását megkezdi.

Az eddigieknél nagyobb reménnyel nézett a közelgő hadjárat elé. A francia udvar lengyelországi követeitől már áprilisben hat ezer aranyat kapott és azon biztatást, hogy nem sokára még többet is kap. Legnagyobb reménye azonban a porta segítségével volt, mert az orosz háború befejezése után (1681. febr.) a porta komolyan elhatározta az erdélyiek s

¹ Szilágyi S.: E. O. E. Törv. és ok. XVII. k. 81 l.

különösen a bujdosók által annyit sürgetett segítség megadását. Sokat tett az is, hogy nem kisebb ember pártolta Thökölyt a portán, mint Ibrahim budai basa.

Márctzius közepén a Csonka bégnek nevezett nográdi Mehmet aga kereste föl Beregszászon Thökölyt, kitől komoly tárgyú levelet küldött Kara Musztafa nagyvezérnek.

A levélben ki voltak fejtve a nemzeti uralkodót óhajtó magyarság érzései; föl volt tárva szomorú, szinte tarthatatlan állapotuk. E szálnalmas helyzetükben a fenséges porta oltalmába ajánlva magukat, annak pártfogását kérte úgy a maga, mint társai nevében¹.

A nagyvezérhez írt levél elküldése után pedig követét Szőcs Jánost Ibrahim budai basához küldötte², ki ez alkalommal is a bujdosók ügye iránti mély rokonszenvének adta tanújelét. Május 20-án kelt levelében Ibrahim tudatta Thökölyvel, hogy a portára küldött Mehmet még nem tért ugyan vissza, de bizonyos lehet abban, hogy a porta pártfogásába veszi és ő már az erdélyi fejedelemnek athnámét küldött, hogy azt neki átadja. Tudatta egyszersmind azt is, hogy mihelyt a követ a portáról megjő, azonnal mindenről értesíti³.

Ez a levél adott Thökölynek bátorságot a fegyverszünet felmondására és azon elhatározásra, mely szerint a végzésekhez hozzá ne járuljon, sőt azok ellen határozottan tiltakozzék. Ezután szakított úgyszólván minden összeköttetéssel s bizta magát és az általa képviselt ügyet teljesen a porta oltalmára.

Hogy Ibrahim budai basa mily határozottan tudta az ügyek állását a portán, igazolta május 31-én kelt második levele, melyben Thökölyt a nagyvezér határozatáról értesítette, ki a hadjáratban való részvételt Apafi erdélyi fejedelemnek, a moldvai, havasalföldi vajdának, a nagyváradi és temesvári

¹ Angyal D. i. m. I. k. 232 l.

² Georgius Pray: *Epistolae procerum regni Hungariae*. Posony, 1806. pars. III. 472 l.

³ U. ott 172 l.

basának, Hassán váradi basa vezérlete alatt határozottan megparancsolta¹. 1681 jun. 5-én pedig Hassán váradi basa már arról tudatta, hogy a fényes porta rendelete folytán elindult segítségére².

Ezen tudósítások igazolják, hogy mily kedvező fordulatot vett Thököly ügye a portán, de azért személyes viszonya a portához még nem volt kedve szerint biztosítva, mivel még nem nyerte meg a porta feltétlen bizalmát. Annak pedig oka az erdélyi udvar volt.

Az erdélyi követek gazdag ajándékkal mentek a portára s mindent elkövettek Thököly jó hírnevének aláásására. Nem sikerült ugyan a portát Thököly hűtlenségéről meggyőzni, de elég nagy hatást értek el annak emlegetésével, hogy Thököly fővezérségét az összes bujdosók nem ismerik el s úgy a magyarországiak, mint az erdélyiek közt nincs valami nagy tekintélye. Ezzel részben célzt értek, mert a nagyvezér erre nagy súlyt helyezett, mivel ebben az évben a fontosabb erődítmények kézrekerítésével csak előakarta készíteni az indítandó nagy háborút, de megakart arról is győződni, hogy vajjon számíthat-e a magyarországiak behódolására, a mint azt a bujdosók már évek óta a portán bizonyitgatták. Másfelől, hogy a behódolandó részeket, — ha nem egyébert, de az adófizetés céljából — Erdélytől elkülöníthesse, nagyon szeretne volna az annyit sürgetett athnámét egy arra alkalmas magyarországi főúrnak átadni.

E célra a portán már régóta Thököly volt kiszemelve, annál is inkább, mivel jelentéseiben Ibrahim budai basa is a legnagyobb elismeréssel szólt az ifjú vezér érdemeiről, a portának tett szolgálatairól. Azonban az erdélyi követek által megingatott porta e válságos időben nem tartotta tanácsosnak Apafi fejedelemmel szakítani, s így történt, hogy a császári athnámét a szultán Apafinak küldte³.

¹ Pray : Ep. proc. reg. Hung. III. k. 474 l.

² U. ott 477 l.

³ Angyal D. i. m. I. k. 236, 238 l.

Az athnámét IV. Mehemed szultán 1681. április 18-án írta alá, mely öt pontban adott választ a bujdosóknak a porta elé terjesztett kérésére. Záradékában pedig Hassán váradi basának, kit Apafi mellé rendelt, megparancsolta, hogy a fejedelemmel egyetértve a magyarországiak segítségére siessen¹.

A portáról az athnámét Hassán aga hozta el, ki egy fermánt is hozott ugyanazon keltezéssel a fejedelem részére, melyben a császár megparancsolta, hogy a török hadak szerszakterével, Hassán váradi basával a magyarországiak segítségére menjen².

Május végén érkezett a császári athnámé és fermán a fejedelmi udvarba, miről Thököly midőn értesült fővezéri méltóságában megsértve, főembereivel jun. 14-én gyűlést tartott. Itt pedig kimondták, hogy a bujdosók táborát mást, mint Thökölyt fejenek el nem ismer, sőt Apafihoz követet küldöttek, hogy az athnámét átadja, mely urokat Thökölyt illeti meg³.

A porta ezen eljárása azonban nem csak Thökölyt, de az őt pártoló budai basát is bántotta, ki bizonyos tekintetben jelentéseinek mellőzését látta ebben.

Hosszú idő telt el az athnámé kiadásának napjától az erdélyiek kivonulásáig.

Az 1681-iki hadjáratban Apafi parancsra vett részt. Aug. 21-én indult el Szamosújvárról a moldvai és havasalföldi vajdák csapatával erősödve s a Debreczen felé vonuló tizezer főnyi sereg vezérévé Telekit tette. Az volt a czélja, hogy a kurucz csapatok is hozzá csatlakozzanak még mielőtt Hassán váradi basával egyesülne az erdélyi had.

Wesselényi Pál örömmel csatlakozott, azonban nem hallgatott a fejedelem parancsára Thököly, sőt felszólítására azt válaszolta, hogy ha a fejedelem őt tisztében nem háborgatva, átadja az athnámét és biztosítja arról is, hogy az elfoglalandó

¹ Deák F.: A bujd. lev. 288—291 l. Szilágyi S.: E. O. E. Törv. és ok. XVII. k. 180—83 l.

² Szilágyi S.: E. O. E. Törv. és ok. XVII. k. 180—183 l.

³ Angyal D.: i. m. I. k. 239 l.

városok a magyarországiak kezén maradnak, akkor ő is kész hozzá csatlakozni. Ebbe viszont Apafi nem akart belemenni, hisz hogyan mondhatott volna le fővezéri méltóságáról most, melyet annyit kért. Hogy Thököly ily merészen lépett fel Apafi ellen, ahoz a szerdár támogatása adott bátorságot.

Hassán basai hivatalából is gyűlölte Apafit, mivel több ízben volt összeütközése szomszédsági viszonyából; neheztelt rá azért is, hogy gyakori sürgetése daczára, oly későn szállt táborba. Másfelől szerette, nagyra becsülte ő is Thökölyt, kinek vezetése alatt oly jól sikerült minden vállalat, sőt mi rá nézve legnagyobb haszonnal járt, Thököly Bihar területén kívül is tudott csapataival szállást szerezni. Ezen okok miatt maga Hassán basa is biztatta Thökölyt, hogy ne hallgasson a fejedelem parancsára, fenyegetésére. Thököly a fejedelem szavát csakugyan semmibe sem véve, hét ezer főnyi seregével egyesült Hassán basával, ki ugyan oly számú seregével a pocsaji mezőn táborozott Kis-Marja mellett.¹

Apafi, ki ekkor az aranysegi mezőn táborozott, midőn szept. 4-én Hassán sürgető levelét megkapta, másnap személyes látogatást tett a szerdárnál.² Ez alkalommal is védte Hassán Thököly követeléseit, miből Teleki mintegy előre látva e vállalat eredménytelen voltát tanácsolta a fejedelemnek a visszatérést.

Apafi, midőn meggyőződött a szerdár magatartásáról, szept. 6-án követet küldött hozzá, ki kijelentette, hogy a fejedelem a szerdár tekintetért kegyelmesen látja Thökölyt és megbocsátja az eddig történeteket. De izente azt is, hogy gondolja meg a basa, hogy Thököly a fejedelem „reversalisos szolgálja“ s ő nem tűrheti, hogy „egy olyan gyermek nálánál nagyobb vagy csak kisebb, de őt megsértő tekintetben legyen“.³

¹ Inczédi Pál naplója. 1660—697-ig. Kiadta: Szabó K. és Szilágyi S. Bp. 1860. 5 l. Inczédi naplójában tévesen 1679. évre van téve 1681 helyett, mit bizonyít Vass Gy. naplója: 15. l. Vass György és László naplói 1659—739-ig. Kiadta: Nagy Gyula. Bp. 1896. M. H. H. II. oszt. XXXV. k.

² Szilágyi S.: Erdély ország története. II. k. 341. Pest 1866.

³ Angyal D. i. m. I. k. 242.

A fejedelem ezen izenete után se Hassán, se Thököly nem tartotta tanácsosnak szakítani a hatalmas török császár felhatalmazottjával s a mint Bethlen Miklós írja, szept. 7-én „a váradi basa — Apafi táborába vitte — Thökölyt, a fejedelemmel vagy jobban mondva Telekivel való megbékélésre”.¹ „Ő nagyságok — egy órai — beszélgetés” után, legalább látszólag kibékültek. Thököly belenyugodott a fejedelemnek a császári athnámén alapuló fővezérségébe s viszont Apafi is teljesítette Thököly néhány kívánságát.

Ezen egyezkedés után megkezdődött a hadjárat, mely „folyásához képest gyengén érdemli a hadakozás nevét,”² — hisz — „soha háborúban nem lehetett látni akkora tudatlanságot és confusiót”, mint ebben.³

A vezérek közt rövid idő alatt felbomlott az egyetértés, „a fejedelem előtt Thököly Imre és Teleki Mihály egybeszólalkozván, rútul veszekedtenek együtt”.⁴ Nem is békült ki többé a két vezér; Thököly seregével elvált a kállói tábortól a „Telekire való bosszúból, kinek kommandója alatt nem lehetett”.⁵ Apafi pedig, ki „a töröktől ezer meg ezer infamiát szenvedett,”⁶ miután okt. 10-én a törököket, 18-án az oláhokat hazabocsátotta, reményeiben csalatkozva, visszatért Erdélybe.

A nagy remények közt indított hadjárat tehát teljesen meddő maradt, de csak katonailag. Apafi teljesen eljátszotta befolyását a bujdosók ügyére, Thököly ügye pedig úgy idehaza, mint a portán szemlátomást erősödött, legyőzve minden akadályt és ellenfélt, mely a fővezért szabad cselekvésében akadályozta. A porta végre tiszta képet nyert a bujdosók

¹ Bethlen Miklós gróf: Önéletleirasa. Kiadta: Szalay László. Pest, 1858. I. k. 525. I. Inczédi Pál naplója: 5. I. Vass Gy. naplója 15. I.

² Bethlen M. i. m. 525. I.

³ Gergely Sámuel: A visszakapcsolási kamarák és Magyarország 1679—83-ig. Du Vernay Boucauld XIV. Lajoshoz. Erdélyi Múzeum 1889 évf. VI. k. 488. I.

⁴ Inczédi P. naplója 6. I.

⁵ Szilágyi S. Erd. or. tört. II. k. 342 I.

Gergely S. i. m. 489. I.

viszonyairól s megtudta, hogy a helyzet ura Thököly nem pedig Apaí vagy Teleki, kik a török segély had élén se tudtak a mozgalomnak eredményt biztosítani.

E hadjárat után még nagyobb elismeréssel szólt Hassán basa Thökölyről a nagyvezérhez küldött jelentéseiben, melyeknek a nagyvezér igazat adva az erdélyi követek minden igyekezete ellenére ő maga is Thököly mellett foglalt állást. Rossz néven vette Apaí oly késői táborba szállását, kora hazatérését s az elfoglalt várak cserben hagyását. Annyira változtak a viszonyok, hogy okt. 19-én már így irt Hassán basa Thökölynek: „Az, kik kegyelmednek ellenére jártak, hiszem Istent rövid időn fejet hajtván, kegyelmed előtt térdre esnek és úgy könyörögnek, reménykednek maguk fejek oltalmáért”.¹ A portáról pedig a nagyvezér azon izenete jött: „ha a magyaroknak még nincs általános elismert generalisa, egyetértve nyugodjanak meg valakiban, kit a porta is meg fog erősíteni”.² Ezen izenet pedig még Apaí is kizárva, egyenesen Thökölyre czélozott.

Az Erdélyi udvarban is bizonyosra vették ezen hírek után Thököly megerősítését a fővezérségben, minek megtörténte esetén Apaí fejedelmi trónját is veszélyeztetve látták. Nem volt alaptalan az erdélyi udvar félelme, mert a porta megnyerése biztosította Thököly részére a többi külföldi udvar támogatását is. 1681. novemberben XIV. Lajos francia király varsói követe már azt irta urának, hogy „ő felsége szolgálata érdekében Erdélytől függetlenül kell érintkezünk Thököly gróffal”.³ A változott viszonyokat, Thököly személyének nagyságát s az általa képviselt ügy biztos állását eléggé bizonyítja az is, hogy a bécsi udvar is hajlandó lett alkudozni a mindinkább veszélyessé levő kurucz fővezérrel s az alkudozás vezetésével a béke párt egyik tagját, Saponarát meg is bízták.

Thököly, ki ismerte az egyes udvarok állását, szándékát,

¹ Angyal D. i. m. I. k. 246. l.

² U. ott.

³ Angyal D. i. m. I. k. 247. l.

nem vonakodott és a nov. 13-án kötött fegyverszünet után alkudozásba bocsátkozott. Azonban, hogy másfelől is biztosítsa magát a budai s más végbeli basákkal, még szorosabb összeköttetésbe lépett. 1681. nov. 14-én pedig Géczi Istvánt, Radics Andrást, Tunyogi Sámuel a portára küldötte Kara Musztafa nagyvezérhez szóló levéllel s igen fontos előterjesztésekkel.¹ „Fenségednek lábaihoz borulva — írja levelében — alázatosan kérem pártfogását a bujdosók kívánságai érdekében, hogy így egyedül fenségednek tulajdonithassam előmeneteletem.”²

A mint Khunitz a portán székelő császári követ jelentette, Thököly követeit igen kedvezően fogadták s az éppen ott tartózkodó erdélyi követektől külön szállásolták el. A nagyvezér 1682. jan. 9-én fogadta a követeket, kik arra kérték, hogy nevezze ki Thökölyt Magyarország fejedelmévé, mely esetben két év alatt behódoltatja az egész országot s ezen kívül évi adó fizetésre is kötelezi magát.³

Míg követei a portán voltak, az udvarral folytatta az alkudozást, de nem azért mintha békét akart volna, mert teljességgel nem bizott a bécsi udvarban s Hassán váradi basa is előre biztosította a követ küldés szerencsés voltáról, mely neki a fővezéri méltóságnál többet fog hozni. Azért alkudozott, hogy minél nagyobb területet nyerjen hadai számára és hogy az udvar engedékenyséjét kitanulva majd alkalom adtán annál jobban felhasználhassa.

De még mielőtt az alkudozásból lett volna valami, a portáról febr. 9-én elbocsátott követek megjöttek. Levelet hoztak Kara Musztafa nagyvezértől, melyből örömmel olvasta Thököly, hogy a porta teljesen meg van elégedve hűségével, feltétlen bizik benne s bizton számíthat szolgálatai viszonzására. A további teendők megbeszélése és megállapítása végett pedig

¹ Joseph v. Hammer-Purgstall: Geschichte des Osmanischen Reiches. Pest, 1830. VI. k. 376. l.

² Angyal D.: i. m. k. 251 l.

³ Horváth Mihály: Magyaror. történelme 2-ik kiadás. Pest 1872. VI. 118 l.

Ibrahim budai basához utasította, ki szerdára s az összes magyarországi török hadak fővezérévé neveztetett ki.¹ Márczius 16-án pedig Ibrahim basától kapott levelet, ki szintén tudatta, hogy a porta biztosan megsegíti s a nagyvezér őt bizta meg a török segéd sereg vezérletével. Siessen tehát Budára a teendőkhöz megbeszélése végett,² sőt a mint Du Vernay Boucauldnek leveléből kitűnik, Apaí is személyes megjelenésre kapott később a portától parancsot, mit ha nem tenne, fel volt hatalmazva a budai basa, hogy Erdélybe menjen és őt Telekivel együtt kézre kerítve, Thökölyt Erdély fejedelmévé tegye.³

A fővezér és a budai basa levelének vétele után Thököly nem kételkedett ügyének sikerében, tehát minden törekvése oda irányult, hogy a portán oly kedvezően indult barátságát minél mélyebbé tegye. Hogy ezután a portával még könnyebben érintkezhessék, a portára kapitihát küldött. 1682 ápril 8-án érkezett meg a portára Géczi István az első kapitihá, hol a lehető legszívesebb fogadtatásban részesült. Kiszorította onnan az erdélyi követet, mert a porta Thököly követének ítélte oda az eddig az erdélyi követ részére kiutalt illetményt. De még ez se volt elég, a porta Apaí fejedelemtől a bujdosók részére adott athnámét is vissza követelte, miről a budai basa Thökölyt is értesítette.⁴

Ezen intézkedésével a porta önként ismerte el Thököly önállóságát, ki úgy a magyar király, mint az erdélyi fejedelem jogköre alól ki lett véve. De nem csak a portán vett ily kedvező fordulatot ügye, hanem a többi udvarnál is.

Ibrahim basa márcziusi örvendetes hireivel egy időben érkezett meg Varsóból Nemessányi is huszonhárom ezer talérral s még azon üzenettel, hogy bizton számíthat XIV. Lajos

¹ Angyal D.: i. m. I. k. 255 l.

² Gergely S.: i. m. 600 l.

³ U. ott 501 l.

⁴ Szilágyi S.: E. O. E. Törv. és ok. XVII. k. 267 l. Teleki M. levele Apaíhoz 1682. ápr. 1-én.

további erélyes támogatására, mielőtt megkezdí a harczt.¹ Ibrahim basa követe még el se ment Thökölytől, midőn a béketárgyalásokra a legszélesebb felhatalmazásokkal hozzá érkezett Saponára. Hogy mily kevésbé ismerte a bécsi udvar Thökölynek a portához való viszonyát, eléggé bizonyítja az, hogy Saponara Thökölytől elvárta, hogy majd segíteni fogja az udvart ama méltánytalan követelés elhárításában, ha a porta a császártól adót találna kívánni. De Thököly ügye ekkor már úgy állott a portán, hogy oly feleletet adhatott, mely nemcsak Saponarát, de még az udvart is komoly gondolkozásba ejthette. Hisz a többek közt azt is hangoztatta, hogy a porta már felajánlotta az erdélyi fejedelemséget, sőt a magyarországit is s ezen kívül francia hercegi ranggal kínálja, szabad választása szerint uradalmat ígért akár Francia, akár Lengyelországban.² S mivel szinte bizonyos volt, hogy a porta ezen ígéreteit meg is valósítja, a mondottak nem kis hatást gyakoroltak a bécsi követre. De Thököly még ily viszonyok közt se szakított a bécsi udvarral s hogy a Zrínyi Ilonával tervezett házasságát megvalósíthassa, ajánlkozott a béke közvetítésére Lipót és a porta közt kijelentve, hogy a porta beleegyezése nélkül már vissza nem léphet s majd meglátja, mit eszközölhet ki a budai basától. Ezek után Saponara, ki a helyzettel kezdett tisztába jönni, a Budára siető vezért alázattal arra kérte, „hogy legalább ne végezzen Budán oly dolgokat, melyek ártalmára lehetnek ő felségének, ki úgy bizik Thököly jó szándékában.”³

1682. ápril 28-án indult Thököly Budára rangjához illő fényes kísérettel, hol szintén fényes fogadtatásban részesült. Már a várostól két mérföldnyire három csapat török katona várta. Budától egy mérföldre pedig háromszáz lovas fogadta,

¹ Gergely S.: i. m. 500 l. Du Vernay Boucauld XIV. Lajoshoz 1682. április 26-án.

² Történelmi Tár 1887. évf. 753 l. Faigel Péter levele 1682. ápril. 26-án.

³ Angyal D.: i. m. I. k. 257 l.

kiknek élén teljes díszben harminczöt meglelt török főúr állott aranyos és ezüstös lószerszámmal. Pest előtt a vezér fia fogadta, kit Thököly lováról leszállva üdvözölt s társaságában folytatta tovább diadalutját. Zeneszó mellett vonult a menet Pestig s midőn a Budára vezető hidhoz értek, nyolcz ágyulövés üdvözölte. Ibrahim basa Thökölyt palotájában a követi kező nap fogadta. A török és magyar főurak jelenlétében kaftánnal ajándékozta meg, melyet midőn magára öltött, „vivat comes Thököly“ kiáltásban tört ki a tömeg. Átadta a basa a szultán ajándékait, részletezte a küldendő török segítség módját, kijelölte a hadak találkozási helyét. Megállapították a szövetség szerződés tervezetét, melyet végleges jóváhagyás végett a szultánhoz küldöttek.

Midőn Thökölynek a császárral folytatott alkudozása jötszóba, Ibrahim basa helyeselte, hogy Thököly a békekötés ürügye alatt az ellenség földén élmezzi hadait s a hadikészületek elhanyagolására csábítja. Négy napot töltött Thököly Budán királyhoz illő nagy pompában s május 18-án Ibrahim basa legbensőbb barátságát megnyerve s mindennemű ügyében magas pártfogásáról, segítségéről biztosítva tért haza.¹

Május 20-án már felmondotta a fegyverszünetet, mert megakartá kezdeni a háborút még a török segítség megérkezése előtt. Nagy volt a reménye s a Budán tapasztaltakon kívül az is biztatta, hogy hivei a munkácsi gyűlésen, 1682. jun. 15-én, kimondották, hogy a vármegyék közönséges felkelésre szólíttassanak s a kik vonakodnának a törökkel kötött szövetséget elfogadni, azok erővel is kényszeríttessenek.² E határozatukkal mintegy helyeselték Thököly török politikáját s egyszersmind megnyugtatták Thökölyt azon elhatározásában, hogy a török segítségével vivja ki hazája szabadságát.

Rövid idő alatt Thököly kezén volt az ország éjszaki

¹ Thököly budai útjának és tartózkodásának leírása: Tört. Tár 1887. évf. 320—21 l.

² Horváth M. Magyaror. tört. VI. k. 119 l.

része s július 26-án körlevélben tudatta a rendekkel, hogy a szabadság helyreállítására a török segélyével fegyvert fogott. Csatlakozásra szólította tehát a rendeket, hivatkozva a már útban lévő török seregre, mely bizonyára nem lesz oly irgalmas, mint ő.¹ S erre nem ok nélkül hivatkozott, mert a budai basa aug. 2-án Hatvanon kelt levelében tudatta közeledését s 11-én meg is érkezett Kassa alá. Kassa meghódolása után, aug. 16-án az egyesült török-magyar sereg Fülek ellen vonult, hova szept. 2-án megérkezett Apafi is.

A fejedelem a budai basa gyakori sürgetése, sőt fenyegetése ellenére sem sietett résztvenni a vállalatban, melyet a porta szövetségese, Thököly magánügyének tekintett, ki többé nem függött tőle s kinek „becsülete, hitele a török előtt volt kétannyi“, mint neki.² Rossz szemmel is nézte a fejedelem a porta kegyébe jutott Thökölyt; Teleki pedig „a fejedelem neve alatt a budai vezért nagy ígéretekkel s ajándékokkal arra készítet, hogy Thökölyt fogassa el s ölesse meg, ki mihelyt dolgait rendezheti, falba rugja a törököt s fegyvert köt ellene“.³ Ibrahim basa azonban nem hallgatott Teleki szavára, mert a mint Cserei írja: „ordere lévén a portától, hogy Thököly Imrét, mint fejedelmet úgy becsülje s protegálja.“⁴ A rendelet szerint pártolta is, mert Teleki, kinek már ekkor semmi becsülete nem volt, „oly veszedelemben forgott a török miatt Thököly vádlására,“⁵ hogy csak úgy menekülhetett meg, „hogy a budai vezérnek jól megkenék a tenyerét.“⁶

Szept. 10-én már az erős és veszélyes vár hírében álló Fülek is meghódolt, melynek erődítményeit Thököly a török óhajára a levegőbe röpíttette. S e vár alatt, mielőtt a hadakozó

¹ Pray: Ep. proc. reg. Hung. III. k. 493 l.

² Bethlen M. i. m. I. k. 530 l.

³ Cserei Mihály Historiája. Kiadta Kazinczy Gábor. Pest 1852. 130 l. Az évszám e kiadásban 1681 év, 1682 helyett.

⁴ Cserei M. Hist. 130 l.

⁵ Bethlen M. i. m. I. k. 530 l.

⁶ Cserei M. i. m. 131 l.

felek haza tértek volna, Ibrahim basa szept. 16-án nagy pompával átadta Thökölynek a szultán athnámját.⁴

Ennek átvételére Thököly diszbe öltözött nemesekből s a különböző fegyvernemekből összeválogatott zsoldosainak fényes kíséretével indult Ibrahim sátorába a Thököly-ház czimerét ábrázoló kék zászlón e felirattal: tandem volente Deo. Maga a vezér fogadta s mi nagy megtiszteltetés volt, magával szembe ültette le. Nem hosszú, de dicsérettel annál teljesebb beszédben méltatta a török-magyar barátság előnyeit. Magasztalással emlékezett meg Bethlen Gáborról s mivel a jelenlegi állapotok a Bethlen-korabeliekhez hasonlitanak s mivel a fényes porta a nagyemlékű fejedelem szolgálataiért háláját akarja kifejezni, az ő utódát óhajtja Magyarország urává tenni s ezen szándéka megvalósításának céljából küldé győzhetetlen seregeit Magyarországba. Beszéde végeztével pedig Thökölyt Magyarország királyának kiáltotta ki. Majd kihirdette a portáról küldött s a szultán aláírásával megerősített athnámát, melynek pontjait a budai értekezlet után a basa megbízottjaival együtt állapította meg Thököly, s mely athnámé a megállapodásokat jogérvényes szerződés alakjába öntötte.

Az athnámé tizennégy pontban szabta meg a portának s a „Magyarország királyá“-nak nevezett Thököly és az általa képviselt felkelők viszonyát. Főbb pontjai a következők:

A Bethlen Gábor nemzetségéből való Thököly Imrét a porta Magyarország királyává nevezi ki (1-ső pont); halála után szabadon választhatnak királyt, de csak protestánst (2). Az oltalma alá fogadott országot minden ellenségétől megvédi, jogaiban nem háborgatja (3). A magyar területeket a török nem pusztítja (4), az elfoglalt részek a magyarok kezén maradnak (5). A magyarok kárára vagy azok kihagyásával a porta a német császárral ki nem békül (6). Az eddig két adót fizetők ezután is azt fizetnek (11), a magyar király (Thököly) pedig

⁴ Rasid efendi török történetíró feljegyzései, ford. Karácson Imre dr. Hadtörténeti közlemények 1896. évf. 328 l.

a maga területe után „esztendőnként való negyvenezer imperialis tallért” fizet, mely összeg „semmi időben feljebb nem emelhető”¹

Ennek kihirdetése után átadták Thökölynek a portáról küldött királyi hatalom jelvényeit: koronát, köntöst, kalpagot, zászlót, pálczát, kardot és botot, még pedig mindeniket más-bás basa adott át beszéd kíséretében.²

„Thököly Imre vedd e köntöst, — szolt az átadó basa — melyet a mi leghatalmasabb s győzhetetlen császáruk küld neked annak jeléül, hogy magyar királynak választott és tudd meg, hogy ki tőled e köntöst elveszi, a császár válláról tépi le azt.”³ Ehhez hasonló mondások kíséretében adták át a többit is, s midőn a korona is Thököly fején volt, Ibrahim basa helyéről felkelve szívélyesen üdvözölte az új magyar királyt s felszólította kísérőit, hogy ők is ismerjék el királynak, kik örömmel beleegyezve „Éljen” kiáltásban törtek ki.⁴

Az athnámé átadása s a koronázási szertartás elvégzése után Thököly két basa kíséretében tért vissza sátorához s a vezér akarata szerint az egész úton viselte a koronát s a többi jelvényt. A basák eltávozása után a kísérők az új „király” parancsát kérték a további teendőkre nézve. Azonban az ovatos Thököly a királyi czimet nem fogadta el, mely őt nem illette meg s határozatában Bocskayra hivatkozott. Megelégedett „a magyarországi részek ura és fejedelme” czimmel.

Ime a megújult török-magyar barátság egy új, a kurucz királyság megalakulására vezetett, melynek megszemélyesítője Thököly Imre gróf lett, ki ezzel elérte hatalmának tetőpontját.

Bocskay, Bethlen korabeli események újultak meg, sőt a Thököly által képviselt magyarok és a porta közt a viszony

¹ Deák F. A bujd. lev. 285—88. 1.

² Hadtört. köz. 1896. évf. 328. 1. Rasid efendi följegyzései.

³ Angyal D. i. m. I. k. 278. 1.

⁴ Angyal D. i. m. I. k. 279. 1.

még azon idők viszonyánál is bensőbbnek látszott. Magyarország területén ugyanis a fényes porta pártfogása alatt egy új fejedelemség alakult, mely ha jogilag nem is volt elismerve, de tényleg éveken át fennállott s ki volt véve a magyar király fennhatósága alól.

Thököly „kurucz király“-sága és annak válsága.

III.

A füleki táborban történt események után alig volt az országban valaki, a ki kételkedett volna a porta pártfogolta Thököly biztos hatalmi állásában s az általa vezetett ügy biztos sikerében.

Most már azok is jónak látták zászlaja alá sietni, kik eddig irigykedve nézték hatalmának növekedését s megbuktatására az erdélyi fejedelemhez pártoltak.

Thököly szívesen fogadta a megtérteket, nem érezte velök hatalmának erejét. Magas állásában el nem bizakodva megtartotta a komoly államfő higgadt gondolkodását s nem zárkozott el a bécsi udvarral való egyezkedés elől sem, miről tudatta Saponarát¹.

Követei Szírmay István és Jánoky Zsigmond Bécsbe mentek s okt. 18-án hat hónapi fegyverszünetet kötöttek. Megkezdődtek az alkudozások, de a követek kölcsönös engedetlensége folytán az egyezség csak nov. 19-én jött létre.

De már ekkor késő volt, mert a mindenképpen harczba vágyó Kara Musztafa nagyvezér végre is rávette Mohamed szultánt a háború viselésére s aug. 6-án Konstantinápoly kapujára kitzúzték a lófarkos félholdat, mely Magyarországon át Bécs felé mutatva annak megtámadását jelezte².

De nemcsak a portán, hanem az európai udvarok előtt

¹ Bethlen M. i. m. I. k. 530 l.

² Gergely S. i. m. 503 l.

is egyre nőtt tekintélye, hol követei folyton alkudoztak, hogy a portától nyert elismerés, kitüntetés, rang és hatalomra való hivatkozással minél előnyösebb állást biztosítson magának. Mindenütt úgy tüntette fel magát, mint a ki kész a közvetítő szerepet játszani az egyes udvarok és a porta között s kinek befolyásával esetleg előnyös békét lehetne kötni.

S hogy ezen eljárása a portán félreértésre ne adjon alkalmat, azt mindenről előre értesítette és meggyőzte arról is, hogy ő legkevesbbé sem akarja a békét és hogy a francia háború a császárt pénzben, katonában kimerítette, elgyengítette. A követek pedig egyre hangoztatták, hogy a magyarok „igen megunták a német regiment s készek volnának behódolni”.¹

A portán biztak Thökölyben, megsegítése bizonyossá lett, mert 1683 jan. 2-án a háború jelvényét, a lófarkat Drinápolyban a szultán palotájára is kitűzték.

Április elsején indult el a török sereg Drinápolyból, melyet Belgrádig maga a szultán vezetett. E Magyarország felé vonuló sereggel szembe találkozott Faigel Péter a Thököly és Szirmay István a Kassán gyülesező rendeknek a portára küldött követe.

A nagyvezér Filippopolisban fogadta a félévi adót (20.000 tallér) is hozó követeket,² kik a fejedelem s a rendek nevében mély köszönetüket fejezték ki az athnáméért s biztosították az ígért behódolásról. Szirmay a rendek követe pedig megbízatása szerint a hódolt területeken a törököktől szenvedett sérelmeket is előterjesztette s megbízói nevében alázattal kérte a sorukat szíven hordozó nagyvezért helyzetük könnyítésére. A vezér megígérte, hogy mindent meglegedésük szerint fog elintézni s hogy audientiát eszközöl számukra a szultánnál. Ali agától küldött levelében pedig mindenről tudatta Thökölyt s egyszersmind felszólította, hogy legelőkelőbb uraival a török

¹ Angyal D. i. m. II. k. 17 l.

² Szalay József: Az 1683-iki hadviselés és irodalma. Századok 1884 évf. 653 l.

táborba, Eszékre siessen, biztosítva arról is, hogy bizonyára meg lesz elégedve a porta kegyével.¹

Hogy az eszéki táborba siessen, azt május 24-én tudatta Thökölyvel a budai basa is, ki szigorúan meghagyta, hogy el ne mulassza eleget tenni a fővezér óhajának.²

A belgrádi táborban a nagyvezér csakugyan kieszközölte, hogy a követek „arccal a földre borulhassanak a szultán előtt“, de az ügyek elintézését fontosságuk miatt az Eszéken tartandó nagy tanácskozásra halasztották.³

Thököly készséggel sietett eleget tenni a meghívásnak, de mielőtt elindult volna, Szerencsen hadai felett „generalis mustrát tartott az Ali aga vezetése alatt lévő török követség jelenlétében“.⁴

Jun. 10-én érkezett meg az eszéki táborba „ötszáz válogatott hűséges magyar urakkal és felföldi főrendekkel“⁵, hol „barátságos fogadtatást és királyi tiszteletet mutattak iránta s czoboly prémes mentével diszitették fel“.⁶ Nagyban emelte Thököly tekintélyét az a körülmény, hogy fogadtatása a német követ jelenlétében történt.⁷

Az eszéki tanácskozáson első sorban a hadi tervet tárgyalták. Bizonyára szóba jött Bécs ostroma is, a nagyvezér ezen igen kedves eszméje, ki már a múlt évben megszerezte a bécsi erődítmények tervrajzát Thökölyvel.⁸

Ez alkalommal a fővezér nem annyira Thököly szándékát tudakolta, mert nem is azért hitta, hogy ő állapítsa meg a haditervet, hanem inkább régen tett ígérete közelgő meg-

¹ Tört. Tár. : 1888 évf. 497 l. Faigel P. levele.

² Pray : i. m. III. k. 503 l.

³ Tört. Tár. : 1888. évf. 497 l. Faigel P. levele XIV. Lajoshoz. Szerencs, 1683 jun. 1-én.

⁴ Angyal D. i. m. II. k. 19 l.

⁵ Ottlyk György Önéletírása 1663—1711-ig. M. H. H. XXVII. k. 11 l.

⁶ Hadtört. köz. 1896. évf. 331 l. Rasid efendi följegyzései.

⁷ Thököly eszéki fogadtatása. Tört. Tár. 1888. évf. 499 l. Faigel P. levele.

⁸ Szalay I. : i. m. Századok, 1884 évf. 653 l.

valósításának helyeslését, magasztalását várta. Ismerte Thököly terveit s tudta, hogy mennyire örül Bécs ostromának, „mert meg volt győződve, hogy míg Bécsnek büszke vára meg nem dől, Magyarország sem szabadul föl rabsága alól soha.”¹ A nagyvezér Thököly hármaskövására, hogy boszút álljanak a németen, eleget tegyenek a seregnek és hogy biztonságba helyezték Magyarországot; megígérte, hogy a magyarok kedvéért: „Bécsset megszállja és elpusztítja.”²

Thököly most már személyesen is tárgyalt a nagyvezérrel a bécsi ügyek felől és őt annak nyomorúságos helyzete felől különösen követeinek fogadása és a felajánlott engedmények elősorolása által igyekezett meggyőzni. Kara Musztafa legkevésbé se kételkedett Thököly szavaiban, mert erről volt meggyőződve időnként tett jelentéseiből is és most azt szavai csak megerősítették.

Bizalmas beszélgetésük közben szóba jött a lengyel-osztrák szövetség is s állítólag a nagyvezér szemrehányást tett Thökölynek, mivel követei e szövetségről hallgatva, mindig olyan jelentést tettek, hogy a lengyel országgyűlés határozat nélkül fog széteszlani. Thököly, ki a Varsóban járt követektől a lengyel ügyek állásáról értesült, a nagyvezér előtt azon félelmének adott kitejezést, hogy esetleg lengyel csapatok is törhetnek be Felső-Magyarországba s ajánlotta tehát a veszély elhárítását.

Tizenkétezer törököt kért, hogy azok segítségével a felvidéket Morvát, Sziléziát féken tartsa s megakadályozza János lengyel királyt abban, hogy a császárnak segítségére mehessen³. Még így is elég erősnek tartotta Kara Musztafa sergét arra, hogy míg ő az északi részen foglal, az Bécsset ostromolja.

A nagyvezér azonban Thököly minden bizonyítása daczára a lengyelek elleni támadást fölöslegesnek tartotta. De nem is akarta a fővállalat sikerét kockáztatni a hadsereg erejének

¹ Szilágyi S. : A magyar nemzet története. VII. k. 415 l.

² Tört. Tár. : 1888 évf. 500 l. Faigel P. levele 1683 jul. 15-én.

³ Tört. Tár 1888. évf. 499. l. Faigel P. levele XIV. Lajoshoz.

megosztásával s úgy gondolkozott, hogy Sobieskinek nincs is bátorsága a vele békében élő törököt megtámadni s arra is számított, hogy Bécsset még a segéds csapatok megérkezte előtt elfoglalja.

A Szirmay és Faigel által előadott ügyek is szóba jöttek, de azok elintézését a nagyvezér ismét elhalasztotta, mert ez alkalommal Thököly nemcsak a sérelmeket terjesztette elő, hanem annak is kifejezést adott, hogy a vállalat befejezése után tulajdonkép mire is számíthat? Ebbeli reményei pedig nem mondhatók kicsinyeknek, mert ha sikerül Bécs elfoglalása, sőt elpusztítása, akkor a magyar korona szabad lesz s kinek lehet ahhoz több joga, mint neki, noha valamit azért a portának fizetne is?

Ha a nagyvezér a hatalmára nem annyira büszke, mint inkább féltékeny fejedelem minden kívánságát nem is teljesítette, de elég fontos kérdésének tett eleget azzal, hogy a Duna bal-partjáról magához hitta Ibrahim budai basát s megengedte, hogy Thököly biztosai a török tábor előtt járva, fogadják a lakosság hódolatát. Junius 15-én kiáltványt tett közzé a nagyvezér, melyben személy- és vagyonbiztonságot ígért azoknak, kik „Thököly fejedelem hűségéhez hajolnak — a vonakodókat ellenben — magoknak s gyermekeiknek utolsó veszedelmével és minden lakóhelyüknek hamuval való hagyásául fenyegette.“¹

Barkóczy Ferencz grófot, Szepessy Pált és Szalay Pált nyolczszáz kurucczal a táborban hagyta, hogy egyfelől a töröknek vezetői legyenek, másfelől pedig, hogy a fehervári bég néhány száz janicsárjával gyarapodva a Dunán tulon védelmére legyenek azoknak a magyaroknak, a kik „a hódító levelek“ értelmében neki hódolni készek.²

Az eszéki tanácskozások után a fejedelem a nagyvezér ama parancsát véve, hogy mig a főserg a Duna jobb partján

¹ Tört. Tár 1888. évf. 409. l. Faigel P. levele XIV. Lajoshoz 1683. júl. 15.

² U. ott és Ottlyk Önéletírása. M. H. H. XXVII. k. 16. l.

működik, ő a balparton nyomuljon előre s igyekezzék Bécs alá jutni kíséretével, melyhez az egri és váradi basa is csatlakozott, visszatért Felső-Magyarországba.¹

Igy tehát mindkét oldalon átvehette a megtérők hódolatát, kimélhette a mennyire csak lehetett a tatárság dúlásától az országot. A budai basa áthívása folytán „pár ezer főnyl török-tatár csapattal megerősített serege élén, mint egyedüli vezér“² megkezdhette feladatát.

Az északi tanácskozás alkalmával a nagyvezér részéről tett ígéretek s a már elért előnyök még nagyobb bátorságot adtak Thökölynek a bécsi udvar elleni föllépéshez. Igyekezett a szorult helyzetében engedékeny udvart kihasználni. Bécsbe küldött követe jun. 21-én a fegyverszünetet felmondta s a még mindig békére hajlandó udvar elé szinte teljesíthetetlen feltételeket terjesztett. S noha az udvar minden lehető megtett, így nem csoda, ha a béke létre nem jöhetett.

Mig ezek történtek, azalatt Thököly a legnagyobb remények közt fogott megbízatása teljesítéséhez. De csakhamar csalódnia kellett reményeiben, mert a jul. 29-iki pozsonyi vereség kiábrándította. E vereségnek tulajdonkép a táborában levő török basák voltak okai, mert Thököly, bár kétannyi katonája volt, mint a Pozsony felmentésére siető Károly lothringeni herczegnek, még se akart megütközni. Azonban e kérdésben nem az ő akarata döntött, jóllehet a mellérendelt basáknak a nagyvezér meghagyta, hogy Thökölyvel ne ellenkezzenek. Hussein egri basa, a segédcsapatok vezére az aratott diadalakon elbizakodva s büszkeségében az alárendeltség látszatát is kerülni akarván, nem hallgatott a visszavonulást ajánló Thökölyre, ki pedig eléggé igyekezett őt meggyőzni, hogy győzelemre reményük nem lehet s ha visszavonulnak legalább meg lesz mentve a sereg s kár nem esik „hatalmas császáruk vitéziben.“³

¹ Ottlyk Önélet. M. H. H. XXVII. k. 13. l.

² Angyal D. i. m. II. k. 25. l.

³ Angyal D. i. m. II. k. 40. l.

Igaza lett Thökölynek, mert vereséget szenvedtek s az is bekövetkezett, hogy e vereségért őt okozták. Hiába utasította követét, Szirmay Istvánt, hogy igyekezzék a nagyvezérnél megelőzni Hussein vádjait, mert azt beszélték, hogy mivel „az új fejedelem vissza félfelé állott, a fővezérnek nehézségét is vette”.¹ Hogy a gyanúsítást elkerülje s műveleteit tovább folytathassa, a nagyvezértől segédcsapatot kért, ki küldött is mintegy nyolczezer tatárt Galga szultán, a tatár khán fia vezetése alatt, kinek fogadására ugyancsak nagy pompát fejtett ki Királyfalva melletti táborában.² De még így se sikerült megbízatása teljesítése: az ellenség jobb- és balparton való közlekedésének megakadályozása.

A táborában levő basák gyakori vádaskodása, a fejedelem állását s a nagyvezér előtti tekintélyét nagy mértékben megingatták. A Bécs alatt táborozó nagyvezér pedig nagy súlyt fektetett ezekre annál is inkább, mivel őt heti ostrom után ő maga se tudott valami jelentősebb eredményt fölmutatni. Thököly fejedelmi tekintélyének rovására ment az is, hogy az annyi gyalázásban részesített erdélyi fejedelmet hosszas késedelmezése daczára megérkezésekor a nagyvezér nem remélt fogadtatásban részesítette.

Pedig ugyancsak nehezen indult el, hisz hogy legyen éppen ő egyik tényezője annak a vállalatnak, melynek végcélja az Erdélytől elkülönített felső-magyarországi fejedelemség megerősítése. De látta Apafi az idők változását s látta azt is, hogy nagy a különbség a mostani és a régi felszabadító háboruk között. Bethlen, Rákóczy korában a török csak segédhadat adott, most maga a török kezd meg egy nagy hódító háborút s ebben és az esetleg kötendő békében az erdélyi fejedelemnek

¹ Török magyarkori tört. emlékek. I. oszt. oktár. Szerkeszti: Szilády Á. és Szilágyi S. Teövisi Dániel levele 1683. aug. 14-én Bornemisza Annához VI. k. 351. l.

² Szabó K. és Szilágyi S. Tört. a magyar nép községi és magán életéből. II. k. 30. l.

még csak szava sincs. De mit tehetett volna a nagyvezér ezen parancsa után: „ha tetszett a kezdete, tessék a vége is”.¹

A nagyvezérnek még más tetteiből is lehet gyanítani, hogy Thököly iránt megingott bizalma. Nyilvánvaló lett, hogy a porta az oly nagy remények közt indított hadjárat szerencsés befejezése esetén szívesebben látott volna más magyarországi főurat az ország élén. Mert midőn az iránt kérdezősködött, hogy vajjon a magyarok meghódolnak-e Thökölynek s vajjon sikerül-e az ország behódoltatása a porta részére, ha nem is határozott, de oly választ kapott, hogy Magyarországon Thökölynél tekintélyesebb fejedelmi emberek vannak, kik épp oly hatalmasok, mint ő.² A nagyvezér szeretett volna szakítani Thökölyvel, de nem olyan volt a helyzet, hogy azt most megtehesse. Terhére voltak Thököly gyakori segély kérő követei, kiket színelig jól fogadott s még aug. 23-án is azt ígérte, hogy Ibrahim budai basát tizezer emberrel segítségére küldi.³

A stammersdorfi vereség után azonban a nagyvezér meggyőződött, hogy csakugyan csalatkozott Thökölyben, ki a rábízott feladatnak teljességgel nem tudott megfelelni s ezért nem is küldött több segélyt. Aug. 27-én kelt levelében megparancsolta, hogy a legrövidebb idő alatt a bécsi táborba siessen.

Maga Thököly is csalódott a nagyvezérben, kit legyőzhetetlennek tartott. Bár még bizott benne, de azért hogy őt arról meggyőzze, hogy boldogulása teljesen nem a portától függ, a török táborban levő kapikihája, Nemessányi által aug. 30-án egy levelet adatott át a nagyvezérnek. E levélben pedig a császáriak megbizásából a lengyelek béke ajánlatot tettek neki. És ezt azért tette, mert nem akart addig válaszolni, míg nem tudja mikép állanak a táborban az ügyek. Ott pedig nagyon rosszúl állottak, mit igazolt a hó végén hozzá érkezett fővezéri parancs és ő még se sietett a bécsi táborba.

¹ Cserei M. Hist. 134. l.

² Török magyar tört. emlékek. ok. tár. VI. k. 300 l. Győröfi György levele Apafihoz.

³ Angyal D. i. m. II. k. 52 l.

Szirmay András és társai részére adott követ utasításban igyekezett meggyőzni Kara Musztafa nagyvezért a csatlakozás lehetetlenségéről. Hivatkozott az út, az átkelés nehézségeire és arra, hogy ha innen elmennek, akkor ez a föld is veszélybe jut.¹

Ezek is lehettek okai, hisz a parancsot későn kapta kezéhez, de volt más oka is bőven.

Bár teljesen a portára támaszkodott, annak a segítségével tett mindent s igyekezett azt saját és nemzete ügyére felhasználni, de arra nem gondolt, hogy magát a törökért feláldozza. Nem vágyott arra a dicsőségre, hogy mint a török alárendeltje harcoljon Európa keresztyén fejedelmei ellen s az erkölcsi vereségen kívül egyébre is tekintett.

Tisztába volt azzal, hogy ha seregével a török táborba megy, abból még a győzelem esetén is veszít. Kicsiny haderejének fogyasztása pedig jelentékenyen csökkentette volna tekintélyét az udvar, Apafi, saját alattvalói, sőt még a porta előtt is. Jól tudta azt is, hogy az ő rendezetlen serege meg nem állhat oly harczedzett sereggel szembe s ha esetleg nem lett volna is része a diadalban még úgy is remélhette volna az ígéretek legnagyobb részének valósulását, mert biztosnak érezte állását a portával szembe s arra nem is gondolt, hogy valaki más föléje jusson. Gondolt arra is, hogy mivel a császári seregnek a szorongatott Bécs felmentésére kell sietnie, ő könnyen elbánhat a hátrahagyott csekély számú őrséggel s a még meg nem hódolt részeket is lehódoltathatja. Ezeket szem előtt tartva főtámaszát, a portát a legváltáságosabb helyzetében hagyta el, pedig segély vivése tán más fordulatot adhatott volna a nagyvezér oly csufosan végződött bécsi vállalatának. Sőt alattomban épp a porta ellen dolgozott; követet küldött Károly herceghez s megizente, hogy ő megakarja szabadítani Magyarországot a töröktől és tatártól s ha Pozsonyt átadják, fegyverszünetet kötnek vele, feltartatja a segélyt vivő budai basát.²

¹ Tört. Tár. 1899 évf. 457 l. Thököly levele 1683 szept. 10-én. Angyal D. i. m. II. k. 58 l.

Követének azonban nem adtak választ, hanem ott tartották a döntő fordulatra várva. De a mint tudjuk minden másképpen ütött ki, mint a hogy arra Thököly és a nagyvezér számított. Oly esemény történt, mely korszakalkotó a török nemzet történetében s melynek jelentőségét XI. Incze pápa érezte legjobban. De forduló pont ez Thököly életében is, kinek sorsa itt döntetett el: bujdosó maradt egész életén át.

Neheztelt is a nagyvezér reá; a portára küldött jelentésében őt s Ibrahim budai basát okozta s nem ok nélkül, mert mindakettőnek volt benne része.

Thököly a vereség után jól tudva, hogy tekintélye a portán megingott, követeket küldött Szobieszki János lengyel királyhoz, hogy nevében a magyarság békeajánlatainak közvetítésére kérjék.¹ A lengyel király, ki — a mint nejének írta — különös rokonszenvet Thököly iránt nem érzett, de élénk részvétet táplált szívében a magyar nemzet iránt, kegyetlen megpróbáltatásai miatt,² szept. 17-én fogadta a követeket s megígérte a közbenjárást, sőt említette, hogy már tett is lépést érdekükben, de az udvar hajthatatlansága miatt eredmény nélkül.

Alig hogy értesült Szobieszki közvetítésének visszautasításáról, Kara Musztafa azon parancsát kapta, hogy azonnal Budára siessen. Tanácskozássra hívta a nagyvezér, hisz megakarta győzni, hogy a bécsi vereség „csak baleset volt, milyent még sokszor szenvedett, de mindig meg is boszult a felséges birodalom.”³

Thököly e hívásra se sietett s épp azzal mentette elmaradását, hogy a birodalom érdekéért nem szabad távoznia, mert félti saját területét a császár ellenségeitől. Tulajdonkép nem mert Budára menni, féltette életét a nagyvezértől. Nem volt kíváncsi a tanácskozássra se, mivel tudta, hogy ott neki

¹ Ottlyk Gy. i. m. M. H. H. XXVII. k. 18 l.

² Fraknoi Vilmos: XI. Incze pápa és Magyarország felszabadítása a török uralom alól. Bp. 1886. 73 l.

³ Ottlyk Gy.: i. m. M. H. H. XXVII. 17 l.

csak szófogadó szerepe van. Hogy magáról minden gyanút elhárítson még most is segélycsapatot kért.¹

Nemcsak Budára nem ment, de a nagyvezér újabb parancsára a párkányi csatában se segítette a törököket.

Mig egyfelől a porta előtt tekintélyét ámitgatásokkal igyekezett fentartani, addig minden reményét alkudozásaiba vetette. Egymásután jártak-keltek követei János királynál, de azért egyre nehezedett helyzete. Elvesztette a porta bizalmát, a bécsi udvartól pedig nem kapott engedményt, a melyek pedig bukását készítették elő.

Se Thököly, se a magyar közvélemény nem volt tisztában a bécsi és az azt követő török vereséggel. „Századik része sem igaz annak, — írta Illésházy György trencsényi főispán — a kit mind győzhetetlen török császár ereje, mind pediglen urunk ő nagysága fényes tábora felől hamisan költöttek.”² Thököly pedig nov. 9-én így irt Sárossy Sebestyénhez: „Mindazonáltal az dolgok circumstantiaihoz képest a dolgok jó formában folynak.”³

Még mindig volt reménye, mert bizott abban is, hogy János király közbenjárásával egyezsége léphet az udvarral. Ott pedig a lengyel király tekintélye alá szállt, midőn az a hír terjedt el felőle, hogy fiát Thököly segítségével magyar királylyá akarja tenni.⁴

De csakhamar észrevette a helyzet változását Thököly is, kinek „méltóságos személyét és fényes táborát is hamis fondorló nyelvekkel gyalázták és szegénységét rettegtek.”⁵

Egymásután pártoltak el hivei s nemcsak azok, kik kényszerűségből csatlakoztak hozzá, hanem még a régiek is.

¹ Tört. Tár. 1888 évf. 501 l. Thököly levele XIV. Lajoshoz 1683. szept. 27.

² Tört. Tár.: 1895. évf. 396 l.

³ Thököly Imre naplói, leveles könyvei és egyéb emlékezetes írásai. Kiadta: Thaly Kálmán. Bp. 1873. M. H. H. XXIV. k. 64 l.

⁴ Szilágyi S.: A. m. n. tört. VII. k. 426 l.

⁵ Tört. Tár 1895 évf. 396 l.

Nem talált viszhangra Thököly Tályáról kibocsátott kiáltványa, melyben hiveit a táborba sietésre szólította, sőt épp hivei őt is figyelmeztették a bekövetkező veszélyre. Egész bizonyosra vette a fejedelem bukását Homonnai Zsigmond, ki hallotta az elfogott Ozri Musztafa silistriai és Abu Bekr aleppoi basák fenyegető beszédét. Sietett is értesíteni a táborba szállást sürgető fejedelmet, hogy „Istenért s hazájához való szeretetéért — a török mézes-színes hitegetéseknek ne higgyen, hogy tőle ígért szabadság helyett keservességet ne érezzen.“¹ Thököly nem látta igen veszélyesnek a helyzetet s ha a szép szó nem használ, majd „megismertetjük azokkal magunkat, a kik ennek az kevés ideig tartó változásnak alkalmatosságával mivelünk is megismertették magukat“, írta Szirmaynak.²

Meghiusultak a porta tudtán kívül tett békeajánlatai s ismét a portához fordult. Itt pedig egész másképp állott ügye, mint a hogy hitte. Ugy a mostani, mint a háború folyása alatt tett békeajánlatairól Caraffa értesítette a portát. Ehhez járult, hogy a portát ért vereségekért a nagyvezér Thökölyt okozta, s a mint az oláh vajda a fejedelemnek írja, már „érte küldött volt, vagy menjen vagy vigyék Landorfehérvárra“, hol bizonyára nagy dolog várt rá, a mitől megmentette Kara Musztafa megszínorozása.³

Az új nagyvezér Kara Ibrahim szintén azt tartotta főfeladatának, hogy boszút álljon Thökölyn és a magyarokon, mert „ezek az árulók, kik bennünket a könnyű hódítás csalfa ámitásaival mézszárszékre vittek s azután magok biztosságában a távolból nézték a mienk vereségét.“⁴ Most pedig a szultán mentette meg, mert tapintatlanságnak s nagy politikai vétségnek vélte Thökölyt elejteni, ki a portáért mindenét kockára tette.

¹ Angyal D. i. m. II. k. 81 l.

² M. H. H. XXIV. k. 46 l.

³ Török m. k. tört. eml. I. oszt. oktár. VI. k. 381 l. Az oláh vajda levele Apafi fejedelemhez Bukarest 1684 febr. 1-én.

⁴ Szilágyi S.: A m. n. tört. VII. k. 429 l.

Már Ibrahim haragja is csillapult, midőn követei Géczi István és Jánoki Zsigmond fényes ajándékkal siettek a portára megtudni a hangulatot. Ápril. 2-án a magyarországi szerdárságra kirendelt Seitán Ibrahim basa fogadta a követeket, biztosítva arról, hogy az idén nem lesz olyan dolog, mint a múlt évben, mert neki maga a szultán parancsolta meg, hogy Thökölyvel egyetértsen. Drinápolyba utasította, hol szívesen fogadják.

Midőn Thököly kezéhez kapta e fogadtatásról Gécziék levelét, ugyanakkor kapta meg Belgrádban lévő kapikihája értesítését, ki tudatta, hogy az egri, váradi és temesvári basák sergeikkel mellé vannak rendelve. Elég kedvező hirt vitt Thökölynek a portáról még a februárban elküldött aga is, ki által arról értesítette a nagyvezér, hogy májusban huszezer főnyi haddal Magyarországon lesz, hogy helyre üsse a porta s a Thököly tekintélyén ejtett csorbát. Készüljön tehát ő is, hogy egyesült erővel jár hassanak el.

E biztatások új reményt öntöttek Thökölybe, sietett tudósítani hiveit, hogy oly „tábor indulást fognak csakhamar tapasztalhatni, hogy megcsendülnek fülei belé mindennek, kivált ránk agyarkodó ellenségeinknek.”¹ Hogyne örvendett volna, hisz az európai udvaroknál már nem számíthatott segítségre, pedig még magához a pápához is fordult.

Hasztalan hivatkozott azon szolgálatára, melyet a keresztyénségnek azzal tett, hogy Bécs ostroma alkalmával nem csatlakozott a nagyvezérhez és hogy „a közös szabadság oltalmára, nem a vallás, nem a keresztyénség hátrányára” fogott fegyvert.² Elutasították, ott is lázadónak tekintették, mert „nem a szabadságért való küzdelem ez, — hanem meghódolás az osman zsarnokságnak.”³

A pápai udvar ezen visszautasító válasza után örvendett, hogy a titokban tett ajánlatról semmit sem tudó portától újabb

Angyal D. i. m. II. k. 91—92 l.

² Fraknoi V. i. m. 92 l.

³ U. ott.

segítséget remélhetett. Pedig bizonyára nem örvendett volna, ha ismerte volna a személye iránti hangulatot.

Alig volt egy jóakarója a török főemberek között, mindenki őt vádolta a történekekért. Mégis a portán járt követével nem éreztettek semmit, bár ünnepélyesebb fogadtatásra számítottak, — mint Magyarország urának követi — annál milyenben részesítették.

A mint fennebb említettük, a szerdárságra kinevezett Seitan Ibrahim a követeket Drinápolyba utasította, hol csakugyan megengedték, hogy a fenséges padisah elé járuljanak. Miután „megcsókolták a boldogságnak földét“, átadták urok segélykérő levelét IV. Mehemetnek, ki Musztafa basához utasította s izente Thökölynek, hogy hiven és engedelmesen viselje magát.¹

A sok szíves fogadtatás után a követek végre is üres kézzel jöttek vissza, jóformán még biztatást se kaptak, éppen csak hogy el nem utasították.

Noha eléggé ovatosak voltak a portán, de azért a követek észrevették, hogy a szerdár és a vezérbasák Thököly ellen rendkívül ingerültek, titkolják, de neheztelnek rá.

A hazatért követek tudatták Thökölyvel a tapasztaltakat, ki komolyan kezdett gondolkozni helyzete felől. Ezek igaz voltát bizonyította az, hogy a kirendelt basák még csak nem is készülődtek. Elmaradt a segély s a fővezér sem jött.

Helyzetét még nyomasztóbbá tette az európai politika alakulása; szinte végzetes volt Thökölyre nézve a francia király és a császár közt 1684. aug. 15-én létrejött regensburgi fegyverszünet.

Hiába fordult XIV. Lajoshoz is, többé nem volt szüksége Thökölyre, az ő politikájában már megtette kötelességét s már utasította is követeit, hogy ne csak segélyben ne részesítsék, hanem még az összeköttetést is szakítsák meg vele.² XIV.

¹ Ottlyk Gy. i. m. M. H. H. XXVII. k. 23. l.

² Szabó Márton: XIV. Lajos hatása a magyar ügyekre. III. fejr. Kolozsvár, 1900.

Lajos eszközül használta Thökölyt saját céljai elérésére, azért támogatta eddig és sürgette támogatását a portán is.

A Habsburgok megtörésére tört ő is, mit úgy remélt elérni, ha keleten a török s az elégtelen magyarok, nyugaton pedig ő támadja. Folytonos háborút akart, mely kimerítse a császár erejét, de nem óhajtotta a békét, se a porta győzelmét, mely szintén békére vezet. Most a fegyverszünet után nem segíthette azért, mert ha Thököly tovább folytatja a harczot s eredményt mutat fel, az udvar kénytelen lesz a porta békeajánlatát elfogadni, ő pedig háborút akart s tudta, hogy az a két fél között tovább foly.

Még csak most, a viszonyok ilyen változása után lett Thököly diplomatiái működése tágabbkörű, midőn csakugyan „az üllő és kalapács közé jutott.”

Meleg hangú levélben kereste fel az udvarokat közbenjárásra kérve; egymásután küldte követeit, leveleit Ibrahim szerdárhoz, a basákhoz az ígért segítségért, mely egyre késett. Hasztalan hivatkozott az athnáméra, csak magát ámitotta, midőn így irt: „Hatalmasságához képest sok felé érkezhetik a török császár”.¹

Nem is kapott a portától mindaddig segítséget, míg ott reá nem szorultak, mire csakhamar eljött az alkalom. A császári hadaknak Érsekújvár körüli elszállásolása a portán azt a félelmet keltette, hogy majd nem tudják élelmezni az annyira fontos végvár őrségét, s megvoltak győződve, hogy ezen csakis Thököly által segíthetnek. Erről értesült kapikihája, ki nov. 12-én így irt Szenczy Istvánnak: „Ha valaha Thököly a fényes portához kívánta megmutatni hűségét, most bizonyíthatja egyszer meg”.²

Alig értesült erről Thököly, már megkapta a nagyvezér parancsát, hogy a porta költségén szerezzen élelmet és szállíttassa Érsekújvárra. Fedezetül pedig az annyit ígért segítség fejében Amhát egri basát rendelték csekély kísérettel.³

¹ Angyal D. i. m. II. k. 117. l.

² U. ott 118. l.

³ Ottlyk Gy. i. m. M. H. H. XXVII. k. 24. l.

Íme a kimerült s katonáiban megfogyatkozott Thököly, a porta magyarországi királya, egykor szinte szövetséges társa ama dicstelen szerepre jutott, hogy csak a várak élelmezésével tehetett szolgálatot a portának.

Vajjon gondolt-e erre az eszéki táborban; jutott-e eszébe, hogy még ide is juthat, midőn oly készséggel fogadták köveit Európa négy hatalmas udvarában?

Bizonyára nem. Hisz hogyan fért volna össze ilyen gondolat a magyar szent korona elnyerésének eszméjével.

Hiába kérte a lengyel király és rendek közbenjárását, eredmény nélkül tért vissza Bécsből Szirmay István, noha eléggé igyekezett az udvart meggyőzni, hogy Thököly nem csak a még kezén levő várakat hajlandó átadni, hanem kész a maga erejét is a török ellen fordítani, ha méltányos feltételek mellett békét, kegyelmet nyerhet.

Meghallgatásra se talált sehol. Az erdélyi udvar pedig jószágainak lefoglalásával mért rá egy hatalmas csapást. Javainak lefoglalását a nagyvezérnek is bejelentette, ki neheztelt ezért, mivel a portára is kárral járt Thököly anyagi vesztesége s utasították is a fejedelmet, hogy „cselekedjék a vezér parancsolata szerint“.¹

Mindazon által a portán nem szívesen hallgatták gyakori panaszát, nagy kívánságait, melyek sehogy se fértek össze mostani viszonyával. Nem törődtek vele a basák se. Mehemet váradi basa kérésére azt izente, hogy „parancsolat nélkül lehetetlen küldenie fényes császár várából jancsárokat, hisz magának is segítséget kellett kérnie a szerdártól“.²

Rövid idő alatt belátta, hogy dolgai „csak az szerdár dispositiójítól lógnak, fűtyegnek“.³ S azt hitte, hogy ezen csakis régi ajándékozási módszerével segíthet, a basák pénz utáni vágyára gondolva, kiken fogott a szó is, ha volt nyomaték.

¹ Török m. tört. em. oktár. VII. k. 46. és 47. l.

² Angyal D. i. m. II. k. 127.

³ Török m. tört. eml. VII. k. 74. l. Horváth Ferencz levele 1685. jun. 18-án.

Helyzetéhez mértén elég fényes ajándékkal küldötte Géczy Istvánt Ibrahim szerdárhoz, levelében írva: „Nagyságodat azon kérem alázatosan, sőt hatalmas császár szerencséjére is, veszedelemben forgó városimat segélye mennél hamarább nagyságod; ha megbántottam nagyságodat, arrul követem engedelmesen; mert tudja nagyságod, a kinek hol fáj, ott tapogatja és az szerencsétlenségben s veszélyben forgó ember is oda szokott folyamodni, a honnan segítséget várhat és vehet“.¹

Bár nem fejedelemhez illő e levél hangja, de még se tette meg a kellő hatást s már mintegy előre lehet sejteni, hogy ezeknek rossz következménye lesz.

Valamint XIV. Lajos, éppen úgy a porta is igyekezett Thökölytől szabadulni. Az egymásután ért vereségekből Thököly megbízhatatlanságáról, tehetetlenségéről meggyőződve nemcsak szakítani, de büntetésre is készült. A szerdár igen kevésnek találta az ajándékot, annál nagyobbnak a panaszokat, kéréseket, melyekre az éppen csak kilátásba helyezett segéllyel se nem ígért, se nem tett többet.

Hiába való volt Thököly minden igyekezete a szerdár kegyének megnyerésére. Nagy rémületére julius végén a szerdár ama parancsát kapta, hogy összes hadaival Budára siessen s mutassa meg hűségét.² Hogy „a szerdár ő nagysága szavait hátra ne vesse, hanem egy nappal előbb érkezzék ide hadaival — erre figyelmeztette Rusztem Cselebi — mert valaki most a szerdár szavát fogadja, a hatalmas tündöklő császárunknak szavát fogja fogadni“.³

Ibrahim szerdár e parancsa Kara Musztafa nagyvezér budai tanácskozáásra hívó parancsát juttatta eszébe. Valamint akkor, úgy most is érdekében állott volna, hogy siessen teljesíteni a parancsot. De most is attól félt, a mitől akkor, hogy esetleg olyan meglepetésben lehet része, miért életével fizet.

¹ Török m. t. em. VII. k. 71. l. Thököly levele a szerdárhoz 1685. júl. 15.

² U. ott. 80. l.

³ U. ott. Rusztem Cselebi Thökölyhöz júl. 24-én.

Pedig a parancs már a figyelmeztetések miatt is érdemes lett volna a meggondolásra. Úgy állott már ügye, hogy veszteti valója nem volt sok s ha megjelenve a szerdár támogatta volna és ezáltal valamennyiben erősítette volna a szerdár előtt megrendült bizalmát tán inkább számithatott volna a porta segítségére s nem vitte volna oly hatalmas lépéssel előbbre bukását.

Ez alkalommal is hadainak sok időbe kerülő összegyűjtésére és arra hivatkozott, hogy mily nagy veszedelem fenyegetné a megszállott részeket eltávoztása esetén.

Szerencsétlenségére a török sereg, valamint Bécs, Párkányánál — hova szintén hívták — vereséget szenvedett, épp úgy azt szenvedett most is. Szinte érthető, hogy miért tartják minden vereség okának Thökölyt. Pedig nem abban kell keresni az okot, hogy Thököly pár ezerre szállott seregével nem sietett segítségére, hanem éppen a nagy számú, de képzetlen, tehetetlen török seregbe, melynek erejében bízott Thököly is, ki hitte, hogy „az török hatalom már Isten rendeléséből annyira előre ment, hogy emberi mód szerint alig resistalhatni neki”.¹

A szerdár táborában lévő követek észre vehették Thököly távolmaradásának és az azt követő vereségnek hatását, de urok előtt titkolóztak s őt azzal biztatták, hogy a segély nem sokára megérkezik.

Thököly, kinek egyik legnagyobb hibája volt, hogy igen könnyen elhitt mindent, ebben is hitt s abban a reményben volt, hogy dolgai nem sokára más folyamatot vesznek.² Csakugyan más folyamatot is vettek, de nem olyan irányban, a hogy azt a fejedelem gondolta.

A bécsi vereség után ugyanis a porta egyre sürgette a békét, melynek megkötését az udvar Thököly személyéhez kötötte.³ 1685. év első napjaiban már tudatták Bádeni Her-

¹ Deák F. A bujd. lev. 84. l.

² Török m. tört. eml. oktár. VII. k. 92.

³ II. Rákóczi F. fejedelem Önéletírása 10. l. Ford : Domján Elek. Miskolcz 1903.

mannal, hogy a békére nézve Thököly személye keveset számít.¹ Aug.-ban pedig Ibrahim szerdár határozottan megírta Károly herczegnek, ki „elhítette velök, hogy béke semmi szin alatt nem köthető, hacsak előbb az őszinte békülékenység bizony-ságául el nem fogják Thökölyt“² — hogy ő kész megbüntetni a háború felidézőjét: Thökölyt. Sőt még ezek után is egyre válságosabb lett Thököly helyzete.

A Pestről Eszék felé hátráló szerdár az újabb vereséget is határozottan Thökölynek tulajdonította; felújultak régi mulasztásainak emlékei is. Ehhez járult még az, hogy Caraffa tudatta a szerdárral Thököly bécsi alkudozásait, hol még azon fenyegetőzést se vették semmibe, hogy összes várait a töröknek adja át. Sőt olyan félét is izent Caraffa, hogy a bécsi udvar csak a lázadó Thököly fejének beküldése árán hajlandó békülni s ha a szerdár Thökölyt kézhez szolgáltatja, még nagy pénzjutalomra (10.000 tallér) számíthat.³

Hogy már ekkor a szerdár keveset törődött Thököly személyével, bizonyítja az, hogy kész volt a béke érdekében az udvarnak felajánlani. Elődei példáin okulva tudta, hogy az újabban szenvedett vereségekért a szultán áldozatot kíván s miért ne lenne az inkább Thököly, mint ő, kire minden felelősséget reá háríthat? Mindezek meggondolása mind jobban rábirták a szerdárt Thököly elfogatására.

1865. szept. végén a Thökölynek adandó segély ügyében utasítást kérő Ahmed váradi basának meghagyta: fogassa el a kurucz királyt s vason küldje Belgrádba.⁴

Ugyanezen okból irt Apafinak is, kifejtve az okokat, miért „ha Isten kezünkbe adja, méltó jutalmát elveszi, de ha kézre nem kerítenék, hanem Lengyelországra szaladna, utját

¹ Angyal D. i. m. II. k. 144 l.

² II. Rákóczi F. fejedelem Önélet. 10 l.

³ Thaly Kálmán: II. Rákóczi Ferencz ifjúsága Bp. 1882. 58 l.

⁴ II. Rákóczi F. fejedelem Önéletirása 10 l.

állassa meg Kd és el ne bocsássa, hanem keritse kézben s minket is tudasson.¹

Thököly midőn értesült a szerdár elhatározásáról, elhagyott helyzetében döntő lépésre szánva el magát, elhatározta, hogy személyesen megy a váradi basához segítséget kérni.

Éppen megakarta valósítani ezen elhatározását, mikor kezéhez kapta a váradi basa levelét, ki a küldendő segédc csapatok fővezérségének átvételére és közös tanácskozásra hívta magához.

Némi habozás után elfogadta a meghívást, úgy gondolkozván, hogy jobb lesz bizalmának mutatásával megnyernie a basát, kinek kezei közül már úgy se szabadulhat.

Fényes kísérettel s hű fegyvertársával Petrőczyvel okt. 15-én érkezett meg Váradra.

Nagy katonai pompával maga a basa fogadta, de mihelyt a fejedelem után a basa házának ajtai becsukódtak, Thököly rab lett.

Ime ez hűtlenségének jutalma, — szólt Thökölyre mutatva Petrőczyhez a basa, mire szomorúan válaszolt Thököly : „Látod-e mily állapotban vagyok ? Azért, mert hazámat megakartam menteni, elvesztem.”²

„Maga házatól hajadon fővel kísértette be az várba . . . a vár hidján dőfölték is, hogy bágyadozott a fejedelem. Vasra verve még akkor éjszaka kísérőkkel beindították hatod magával Jenő felé.”³

¹ Török m. tört. eml. okt. VII. k. 96 l. Ibrahim Apafához. Eszék, szept. vége.

² Károlyi Árpád : Buda és Pest visszavívása 1686-ban. Bp. 1886. 114 l.

³ Török m. tört. eml. oktár. VII. k. 103 l. Olosz Fejencz levele Inczédi Mihályhoz 1685 okt. 18-án Somlyó.

Thököly erdélyi politikája és tervei.

IV.

Thököly elfogatása fordulópontot képez a bujdosó vezér életében s az általa képviselt ügy történetében.

A rövid fogság teljesen megfosztotta eddigi politikai jelentőségétől, az oly fényesen indult pálya ezzel tönkre lett téve. Megvalósult a bécsi udvar azon hite, hogy éppen a porta méri rá a végcsapást.

A legkülönbözőbb hírek járták be Európát Thököly elfogatása felől, mely valóban fontos esemény számba ment. Némelyek abban látták elfogatásának okát, hogy a szultánt hűtlenül elhagyva Lengyelországba akart menekülni. Mások meg abban keresték, hogy a porta vereségei miatt lázongó tömeget megnyugtassák, őt akarták mindennek okául feltűntetni. Ez utóbbiaknak volt legtöbb igazuk. De bármennyire is eltértek a vélemények, abban mindnyájan megegyeztek, hogy a váradi basa ezt felsőbb parancsra tette.

Mindennek egyedüli oka a mindenáron békét akaró Ibrahim szerdár volt, ki követei útján értesült, hogy addig, míg a porta Thökölyt pártolja, békéről szó sem lehet.

Elfogatta tehát a bujdosó vezért azzal a szándékkal, hogy majd jó békefeltételek fejében kiadja a császáriaknak. Pedig Ibrahim urának ennél nagyobb kárt, Lipótnak pedig nagyobb szolgálatot akarva se tehetett volna. E kicsinyesnek látszó dolog nagy jelentőségét bizonyítja a hír fogadása Európa szerte.

Lipót a hír hallatára hallani sem akart alküdozásról. XI. Incze pápa örömeiben sirni kezdett s térden állva adott hálát az Istennek, hogy ilyen helyzetbe jutott a portával szövetséges Thököly.¹

Szobieszki nem értette az elfogatás okát, Croissy francia követ szerint a török „szíves volt saját karját levágni”.²

1685. okt. 24-én tudatta Abdurrahman budai basa, — kit a szerdár a béke közvetítésével megbízott — Bádeni Hermannel, a hadi tanács elnökével, hogy Ibrahim szerdár a fejedelmet, „mint a két hatalmas császár közti béke álnok megrontóját vasra verette”.³

Határtalan örömmel fogadták a hírt s gunyolódva mondták, hogy tán a váradi basa a kitűzött 10.000 tallért akarta elnyerni? Minden érdeklődés nélkül kérdezték a császári megbízottak: mi szándéka van most a portának Thökölyvel? Mire csodálkozva felelt a portai követ: épp ő is azt szeretné tudni, hogy mit akar Lipót Thökölyvel?⁴

Még csak a bujdosókra volt nagyobb hatással az elfogatás híre; egymás közt meghasonolva „olyak lettek, mint pásztor nélkül való juhok”.⁵

Egymásután pártoltak el hivei s adták át várait a császáriaknak, úgy hogy nov. 5-én még csak Munkács állott, „hol Zrinyi Ilona maga lobogtatta tovább a zászlót, mely kiesett férje kezéből”.⁶

A fejedelem elfogatásának ilyen következménye után hamar észre vette a porta végzetes tévedését. Hiába való volt minden törekvés, hogy jóvá tegyék a hibát. Örökre elveszítette Thököly tekintélyét, egyszerű bujdosó lett, kinek igazi politikai szerepe véget ért. Thököly bukása pedig a

Károlyi A. i. m. 105 l.

U. ott.

U. ot 44 l.

Angyal D. i. m. II. k. 155. l.

Szilágy S. A. m. n. t. VII. k. 438.

U. ott.

török—magyar barátság megszakadását jelentette, mely hazája szabadságának kivívását többé nem azonosította az álnok török azon törekvésével, mely a Habsburgok hatalmi állásának megtörésére irányult.

A trónjától, népétől megfosztott fejedelem már akkor Belgrádban volt, midőn ezek történtek. A szándékában csalatkozott szerdár csakhamar jobbnak vélte szabadiára helyezni Thökölyt, kinek rövid fogsága alatt többször volt alkalma hallani, hogy mennyire sajnálja a porta a rajta elkövetett méltatlanságot.

Nov. 11-én pedig a bosztandzi basa mély sajnálatát fejezte ki elfogatása felett, „eskünni kezdett hitére, szakállára, hogy a szerdár nem a császár hírével hozatta el és hogy maga is megbánta s búsul rajta“.¹

A budai basa is „keményen rá irt a szerdára“ és megírta a portára, hogy mily helytelenül cselekedett. Egyre sürgette a fogságra vetett fejedelem visszaküldését s bánatosan sóhajtott fel: „bár több Thököly is volna“.²

Nov. 22-én végre eljött a várva-várt nap, melyen Thököly személyesen beszélhetett Ibrahim szerdárral, ki szívesen fogadta s megígérte, hogy olyan urrá teszi, milyen még soha sem volt, mert eddig, minthogy nem ismerték egymást — úgymond — nem is hittek egymásnak.³

Thököly is sürgette a segílyt, hisz „most egy óra drágább, mint máskor száz“.

A szerdár a budai basa értesítését várva, még most is egyre halogatta Thököly megsegítését s ajándékkal igyekezett csendesíteni.

Decz. 3-án hajlandó volt Thökölyt ismét audientian fogadni, de 2-án öste „vacsora után — a mint Thököly írja —

¹ Thököly naplói. M. H. H. XXIV. k. 261. l.

² U. ott.

³ U. ott 266. l.

futamodott olyan hír, hogy az szerdár megfojtatott, ki nem másért halt meg, mint az én rajtam elkövetett cselekedetért”.¹

Alig hallhatott volna Thököly ennél kedvezőbb hirt s rá csakhamar Kara Ibrahim nagyvezér kivégzésénél.²

Ismét jó reményekkel nézett jövője elé. Amhát az új szerdár a szultán nevében biztatta s a kihallgatáson kezét fogva, mint régi jó barátját köszöntötte Thököly Imrét.

Thököly sokat várt az új nagyvezértől és szerdártól, pedig ezek előtt is épp oly kevés jelentőséggel birt személye. Szívesen feláldozták volna a békéért, ha az értékét vesztett Thökölyt a bécsi udvar vissza nem utasította volna. Nem tehettek mást, mint feledve a multat, kezét fogtak vele, hogy felhasználják a háboruban saját céljaikra.

1686. elején gazdagon megajándékozva, fényes török kísérettel, régi hivei visszaszerzésére tizezer tallért adva, haza küldötte az új nagyvezér a méltóságába visszahelyezett fejedelemet. Február elsején hadvezérhez illő diadalmenettel vitték őt be oda, hol pár hónappal előbb elfogták.

Nem időzött sokáig Váradon, Erdélybe sietett, hogy ott szabad átvonulást eszközöljön ki Munkács felé, melynek felmentésére irányult most minden gondolata. De hiába való volt minden törekvése, az erdélyi udvarral nem boldogult, hasztalan sürgette a basáknál a segílyt, kik hol egy, hol más kifogással áltatták. Febr. 18-án kelt levelében szomoruan panaszkodott Amhát szerdárnak elhagyatottsága felől s a basák engedetlenségéről.³

A fejedelem levelére Amhát szerdár felszólította a váradi basát, hogy Thököly segítségére siessen. A basa pedig válszában sietett a szerdárt ennek lehetetlenségéről meggyőzni, hivatkozva Munkács távollétére s hadai gyengeségére, mert „mit tegyünk csekély erőnkkel, ha az ostromlók elébünk jönnek”.⁴

¹ Thököly naplói M. H. H. 275. 1.

² U. ott.

³ Deák F. Thököly levelei 261—62. 1.

⁴ Angyal D. i. m. II. k. 165. 1.

Egyre bizonyosabbak lettek a császári követeknek a török birodalom gyengeségéről tett jelentései. Ha kényszerűségből is, de a mint a tények igazolják, a porta jó indulattal viseltetett Thököly iránt s nem rajta mult, hogy segítséget nem kaphatott. Thököly a töröktől várt segítséget, az pedig az ő támogatására volt szorulva, ezt igazolják a basák jelentései és az, hogy a támadásra készülő szerdár Thökölyt maga mellé rendelte.

De a szerdár Szegednél még így is vereséget szenvedett s Thököly hadával Erdélybe sietett, hol egykori birtokán, Hunyadon szállott meg. Ismét megkezdette alkudozásait az erdélyi udvarral, abban a reményben, ha már Magyarországon elbukott is, a török segítségével Erdélyt megszerezve innen talán még fényesebb eredményt mutathat fel.

Erdélyben azonban nehezen boldogult, hasztalan hivatkozott arra, hogy kötelesek a hatalmas császár hadait élelmezni. Maga a fejedelem, Apafi sietett a portával tudatni, hogy Thökölyt nem segíthetik, ki máskülönben is „nem annyira igyekezik a portának szolgálni, mint maga bosszuját űzni”.¹ S hogy a portát félre vezesse még segítséget is kért a németek ellen.

A legkényesebb helyzetbe jutott a porta, tulajdonkép pártfogoltjait egymás ellen kellett segitenie. Egyikkel sem akart szakítani, Apafi révén a béke megkötésére s erdélyi segítségre számított. Thököly megsegítése és pártfogása pedig a magyarországi elégedetlenek segítségét biztosította s még ez esetben boszuló hadjárait a magyar felkelés támogatásának ürügye alatt vezethette. Hogy egyiket se sértsék, a portáról az erdélyi követeket biztatással bocsátották el. Thököly segély kérő követei se kaptak egyebet biztatásnál, ingéretnél, jöllehet a fejedelemséget is megígérték neki arra az esetre, ha a németet kiveri az országból.² De Thökölynek is épp a

¹ Diplomatorium Alvinczianum. Közzétette Szilágyi S. Budapest 1870. M. H. H. I. oszt. oktár. XIV. k. 133. l.

² U. ott. M. H. H. okt. XIV. k. 187. l.

fejedelemség megszerzésére kellett volna a segély annál is inkább, mivel a Pekri Lőrincz vezetése alatt Apafi megbuktatására megindult mozgalom tagjai sürgették bejövetelét.¹

Thököly a porta segítségében bizva egyre nagyobb követelésekkel lépett fel az erdélyi udvar előtt, honnan követet küldöttek a portára, ki segélyt kérjen és vádat emeljen Thököly ellen, hogy így megtudják mily álláspontot foglal el a porta Thökölyvel szemben. A követek beszéde megtette a kellő hatást a portán, mert a szerdár elhatározta az erdélyiek megsegítését. Ibrahim és Mehemed basák parancsot kaptak, hogy Apafival egyetértve intézzenek támadást a németek ellen. A követekkel pedig egy aga jött, kinek meg volt hagyva, hogyha „Thököly Imre király“ Apafi „kivánsága szerint nem hasznos szolgálatjára, sőt egyéb valami szóra ad okot“ azonnal vigye Ibrahim basa mellé a lippai táborba. Sőt állítólag arra is felhatalmazta a szerdár Apafit, hogy szükség esetén meg is gyilkoltathassa.²

Még a követek vissza se tértek a portáról, midőn 1686. jun. 2-án, „éppen pünkösd első napján“ a németek ellen Szebennél táborba szállt erdélyi hadból Kálnoky Sámuel vezetése alatt válogatott csapat ment Thököly ellen, hogy az országból kikergesse.³ Hogy a nem sejtett támadás elől elmenekülhetett, azt csupán az átjárókat jól ismerő vezetőinek köszönhetette.

Jun. 12-én tudatta a „méltóságos szerdár vezér Ahmet basával“ kiűzetését s kérte a fejedelem megbüntetését. Midőn a szerdár semmit sem tett érdekében, Szulejman nagyvezérhez fordult, ki előtt követei mindenféle vádat emeltek a porta ellenségével tartó Apafi ellen. A nagyvezér belátta a panasz igazságát, szívesen beleegyezett volna, hogy Thököly foglalja

¹ Dr. Komáromy Andor: Thököly erdélyi vállalata 1686-ban. Hadtört. közl. 1890. évf. 646—47. l.

² Diplomata Alvincz. M. H. H. okt. XIV. k. 207. l.

³ Cserei M. Hist. 156. l.

el Apafi helyét, de most nem szakíthatott Apafival. Sőt az erdélyi követek pénzzel s ajándékkal annyira vitték, hogy látószólag nekik adott igazat s el sem akarta fogadni a panaszra jövő Thökölyt. •

Sophiában az audientiat kérő követeknek azt felelte a fővezér, hogy urokat csak Belgrádban fogadja. A követek e visszautasításban Thököly fejedelmi tekintélyének megsértését s a viszonyok változását látták, mi még nekik is nehezükre esett. Azonban jul. 14-én mégis fogadta a nagyvezér Thökölyt, mely fogadtatás legkevésbé sem volt méltó a kurucz király tekintélyéhez.

Határozottan megtagadta, hogy az ő beleegyezésével és fermanja mellett ment volna Erdélybe. „Mit kerestél ott, ki küldött oda, ki adott neked arra fermánt, hogy mered azt cselekedni? az mit tanáltál, azt magadnak tulajdonítsd, méltán szenvetted.“ Ily szavakkal fogadta. Elvette a mellé rendelt csapatokat s ott hagyta Belgrádban.¹ Mindezt pedig azért tette, hogy legyen az erdélyi követeknek a mit odahaza mondjanak, Thökölyt pedig titkon értesítette, hogy jobb ha ő ott marad s bevárja a hadjárat eredményét, személyét minden bajtól megkímélve.²

Thököly azonban ezen biztatás után sem érezte magát biztonságban. Félt, hogy a mult évi esemény ismétlődik s igyekezett magát más oldalról is biztosítani. Már a nagyváradi fogság után megingott bizalma a porta iránt, egyre járatta követeit a francia követhoz ura tanácsát kérve további teendőire nézve.

A francia királynak pedig nem vágott össze céljaival „tervezkedésbe bocsátkozni gr. Thökölyvel.“ Teljes szabadságot adott „hadd gondoskodjék, a mint tetszik biztonságáról, melyet a bécsi udvarhoz való közeledése ezentúl — minden

¹ Diplom. Alvincz. M. H. H. okt. XIV. k. 349 l.

² Tört. Tár. 1888 évf. 719 l.

valószínűség szerint — úgy sem ad meg neki.¹ Ilyen üzenetek után is a francia király pártfogását kérte csupán csak annyiban, hogy annak követe Girardin azt a nagyvezér előtt kijelenthesse. „A porta nem szünhetik meg gróf Thökölynek pártját fogni — irt vissza a király s csak annak kijelentésére adott engedélyt, — hogy az ő érdekükben áll át nem szolgáltatni ezt a szerencsétlen embert annak a büntetésnek, mely rá vár, ha az osztrákok kezébe esnék.”² Úgy látszott, hogy a francia király szeretett volna teljesen szakítani Thökölyvel, kit még a portán se akart támogatni. XIV. Lajos politikáján azonban nagyot változtatott a császáriak győzedelmes előnyomulása. Decz. 10-én kelt levelében már arra hatalmazta fel Girardint, hogy a nagyvezérnek 30.000 tallért ígérhet arra az esetre, ha Thökölyt erdélyi fejedelemmé teszi.³

Terhére volt a portának a francia király üzenete, azt se tudták mit csináljanak. Szept. 2-án már elesett Buda s a német sereg győzelmesen nyomult előre. Nem hogy Thökölyn, de saját magukon se tudtak segíteni. A nagyvezér csakis a béke árán remélte a szabadulást s fokozott buzgósággal fogott a béke megkötéséhez.

Nov. közepén Mehemed aga a nagyvezér levelével indult Bécsbe, mely úgy volt fogalmazva, mintha a porta békét nem kérne, hanem csak megadni hajlandó volna.⁴ Még Bécsbe se ért a követ s már is nagyon fontos dolog történt. Az aga bécsi útjára Caraffától kért engedélyt, a ki képletesen jegyezte meg, hogy a császár követe ilyen esetben rendesen szokott valami ajándékot vinni, mert itt is „pénzzel járják a bucsút.”⁵ A portai követ azonnal pénzre gondolt, de Caraffa sietett felvilágosítani, hogy ő más ajándéokra gondol s legméltóbbnak Thököly fejét

¹ Károlyi Á. i. m. 25 l.

² U ott.

³ Dr. Szádeczky Lajos: Thököly erdélyi fejedelemsége. Külön nyomat a „Századok” 1898. évf. 5 l.

⁴ Fraknoi V. i. m. 221 l.

⁵ Tör. m. tört. eml. okt. VII. k. 74. l.

tartaná.¹ Az aga Caraffa ezen fölvilágosítása után tovább folytatta útját Bécsbe, hol épp oly kitérő választ adtak, milyen a levél volt, de alkalmat adott a további alkudozásra.

Az aga hazatérve előadta Caraffa véleményét a béke megkötésének esetére s maga Szulejman nagyvezér se vonakodott a kért ajándékot megadni, de csak a béke megkötése után.

1687. febr. 15-én az aga a nagyvezér másik levelével indult Bécsbe. Szóval is megmondta a nagyvezér feltételeit az ajándéokra vonatkozólag s a levélben is megírta, hogy a béke megkötése után Thökölyt Lipótnak átszolgáltatják.²

De nem gondolkozott Bécsben mindenki úgy, mint Caraffa. A szerepét eljátszott Thökölyt nem tartották olyan fontosnak s a haditanács meghagyásából Caraffa tudatta az agával, hogy ő az ajándékot csak a maga számára kérte.

Ebből a portán meggyőződhettek arról, hogy az udvar nem Thököly személyéhez köti a békét. Hogy mégis valamit elérjenek s legalább Caraffát megnyerjék a béke ügyének, Rustem egri basa megígérte, hogy az ajándékot megkapja.

A bécsi udvar és a porta közt folyt követváltások a béke ügyében, melyek tulajdonképen kerülő úton Thököly személye körül forogtak, Thököly előtt se maradtak titokban. Csakhamar világos lett előtte is a helyzet, észre vette a török hatalom sülyedését s eredménytelen segély sürgető kérései arról győzték meg, hogy a porta segítségére alig számíthat többé.

Az 1687. nyarán levelet irt nejének, melyben arra kérte, hogy udvari papját, Bárkányi Ferenczet Lengyelországon át küldje Rómába s terjesztesse azon ajánlatot a pápa elé, hogy ha ő szentsége a császártól kedvező feltételeket eszközöl ki számára, a pogány törököt oda hagyva nem csak ő maga tér át a katolikus vallásra, hanem még hiveit is igyekszik áttéríteni.³

¹ Angyal D. i. m. II. k. 201 l.

² Fraknoi V. i. m. 223. l.

³ II. Rákóczi F. fej. Önélet. 13 l.

Ez is meghiusult. Fájó szívvvel beletörődve Munkács átadásába, az év végén irt levelében bizonyos körülírásokkal felhatalmazást adott az alkura kérvén nejét, hogy róla meg ne feledkezzék.¹ De ezen úton se tudott semmit elérni a „polgári halottá“ lett Thököly.

1688. jan. 15-én könyezve, e fájdalmas szavakra fakadva: „Hát annyira jutottam, hogy szívem uram kárhoztatását enmagamnak kell aláírnom.“ Zrinyi Ilona a szerződést aláírva átadta Munkács várát.² Ezzel kiesett Thököly lába alól utolsó támasza is. Teljesen veszve látta az ügyet, melynek oly sokáig volt lelkes katonája.

Nem volt többé miben reménykednie, nem volt minek alapján segílyt kérjen a portától. Eloszlott Erdély és Felső-Magyarország elfoglalásának reménye! Az egykor oly hatalmas kurucz- király, „a magyarországi részek ura és fejedelme“ a porta vasallusa, a török hadsereg egyik főbb tisztje lett.

Ezen újabb szerepében igyekezett a porta jóindulatát megnyerni, melyre a Viddinnél elért sikerek hire csakugyan jó hatással volt, hol már ekkor XIV. Lajos követei is élénken sürgették Thököly hűséges szolgálatainak megjutalmazását.

Még márcziusban kérte a francia király pártfogását, mert nincs már semmi reménye — írja levelében — hacsak a király nem segíti, hisz az ottomán pokolban, mely még a halálnál is keservesebb, elhagyatva és siralmasan él.³

Az éppen akkor megüresedett oláh vajdaság lett volna jutalma a francia udvar felfogása szerint. Azonban a francia követek minden törekvése daczára is elesett attól, de a nagyvezér megígérte, hogy Viddint vagy környékét átengedi a Magyarországból kiszorult Thökölynek téli szállásul s s még pótlásul ötven erszény pénzt is ad.⁴ A francia király sürgetése és szerzett érdemei alapján úgy látszott, hogy a porta figyelme ismét feléje fordul s több bizalommal nézhetett

¹ Nagy Iván: Bezzegh Gy. és neje. Századok 1874 évf. 374 l.

² Horváth M.: Zrinyi Ilona életrajza. Pest 1869. 89 l.

³ Tört. Tár. 1887 évf. 172 l.

⁴ Angyal D. i. m. II. k. 201 l.

volna jövője elé, ha a porta és a császári udvar közt a békekötés kísérlete az eddigieknél is nagyobb mértékben meg nem indul. Még ezen esetben is remélhetett volna, ha a multa gondolván feltétlenül bizhatott volna kiadását illetőleg Mustafa nagyvezér ezen kijelentésében: „Török miniszter oly hitványságra soha sem fog vetemedni.“

1688. októberében Zulfikar effendi s Maurocordato II. Szulejman szultán megbízó levelével értek az udvarba. Alig kezdődtek meg a tárgyalások, már megakadtak Thököly személyénél, kinek azonnali kiadását vagy elzárását sürgették a császári követek, Tárgyalni sem akartak e botránykő eltávolítása előtt“, mire a portai követek, kiknek Thököly kinemadása határozottan meg volt hagyva, igyekeztek meggyőzni a császáriakat, hogy nem érdemes oly sok időt és szót vesztegetni Thökölyre, kit a porta se becsül többre egy kutyánál s a mi személyét illeti, a többi kérdések tisztázása után majd könnyen végeznek vele.¹

A portai követek megbízatásukból egy szót sem engedtek. A császáriak meggyőződve a követek állhatatosságáról, végre is nem látták helyesnek Thököly miatt késleltetni az alkudozást. Az alkudozók feltételei azonban oly távol állottak egymástól, hogy ez esetben se lehetett békére kilátás. Lipót az összes hódításokról való lemondás árán akart békét, a porta pedig a behódolt területeket nem akarta átadni.

Ezen alkalommal a porta határozott álláspontot foglalt el Thököly mellett, a mi még a hollandi követnek is feltűnt s érdeklődve kérdezte a követektől, miért nem adják ki Thökölyt, ha csupán annyira becsülik, mint egy kutyát?²

„Thököly valóban kutya, — felelték a követek — ki a szultán parancsára lefekszik vagy felugrik, ugat vagy elhallgat, de mégis az osman padisah kutyája, ki urának szavára, mint

¹ Hammer i. m. VI. k. 536 l.

² Hammer i. m. VI. k. 537.

bősz oroszlán törhet előre.“¹ S csakugyan az aldunai harcokban „bősz oroszlán“-nak mutatta magát s bebizonyította azt is, hogyha kellő segítséget adnak, ártani is tud a porta elleniségének.

A porta elismerését Thököly iránt követeknek szíves fogadtatásával igyekezett bebizonyítani. Személyesen fogadta 1689. febr. 25-én Musztafa nagyvezér Sándor Gáspárt s Berthótyt. Elismeréssel szólt Thököly érdemeiről s „gondunk lesz reá — folytatá beszédét — bárhogy forduljanak az események, hisz tudjátok, hogy fejedelemségeket osztogathatunk. Ki halotta valaha, hogy a porta elhagyná védenczeit? Uratok meg lesz elégedve“.² E biztatások után az élés beszerzésére vonatkozó fermanokkal, száz tallér ajándékkal bocsátotta el a követeket, melléjük rendelvén még Hussein boszniai basát.

Szinte csodálkozunk a porta hangulatának ily nagy változása felett. Első pillanatra nem is lehet érteni a viszonyok változásának okát, pedig mily egyszerű. Tulajdonképpen nem is a viszonyokban kell keresni az okot, melyek nem változtak, hiszen a császáriak fényes győzelmei után az oly sok vereséget szenvedett porta nem találhatott vigasztalást e pár aldunai fegyvertényben? Tapasztalhattuk, hogy a portán a viszonyok változását legtöbbször a vezető személyek változásában kell keresni. Ez alkalommal is a változásnak okát az új nagyvezér Mustafa rokonszenves alakjában kell keresni, ki mély részvéttel s tisztelettel viseltetett a szerencsétlen bujdosó magyar fejedelem iránt.

A nagyvezér pártfogásának lehet tulajdonítani, hogy 1689 jul. 28-án a vetiszláni táborban Hussein a császár agája az egész tábor szemeláttára Thököly nyakába adta a szultán nyusztos kaftánját s felolvasta elismerő levelét. Bár anyagi segítséget nem kapott, mégis meg volt elégedve a dicsérettel s ígérettel, de meg is lehetett, mert a mint ő maga írja, a

¹ U. ott.

² Angyal. D. i. m. II. k. 204. l.

császár legnagyobb bizalmát nyerte meg, ki „mindenekben az ő informatióitól vár, ha azt írnám, hogy Hersovához (Orsovához) jöjjön, vagy mely felé menjen, oda menne, annyira megnyugodtak bennem¹.“

E kitüntetés után még inkább igyekezett eleget tenni megbízatásának. De a legnagyobb törekvése daczára se tudta mi tevő legyen, mert még a portán se tudták épp a legvágósabb helyzetben, hogy tulajdonkép mit tegyenek. Midőn Thököly önálló működésének leginkább teret kellett volna adni, épp akkor kapott más, meg más tervet, előírt rendeletet, tekintet nélkül arra, hogy vajjon ő képes-e annak megvalósítására. E rendeletre pedig felvilágosító választ nem adhatott. A parancs teljesítése látszott rá nézve előnyösnek s midőn épp teljesíteni igyekezett, akkor értesült a nisi vereségről, mely után az ő számára se volt más hátra, mint a visszavonulás. S a visszavonulás után az alkudozáshoz fogott, mert összeköttetését még a csata zajában sem szüntette meg, melyeket mintegy irányítóul használt fel a portával szemben s igen gyakran ügyének kedvező állását a nyugati s különösen a francia udvar pártfogásának köszönhette. De más czél is vezette, a mint azt láthattuk. Igyekezett más oldalról is biztosítani magát, — különösen a porta kétszínű viselkedése után, — azért, hogy ha esetleg a porta támogatására már nem számíthat, legyen hová fordulnia.

Midőn okt. 19-én Sophiába ért, ott a francia udvar új követét Castagneres de Chateauneuft találta, kihez kérdést intézett, hogy vajjon XIV. Lajosnak az előde által tett ígérete, erdélyi fejedelemségét illetőleg érvényben maradna-e abban az esetben is, ha Erdély helyett esetleg Moldvát foglalná el? A fejedelem kérdése után a követ figyelmeztette ugyan Mustafa nagyvezért, hogy illenék Thököly szolgálatait megjutalmazni Erdély, Moldva vagy Oláhország birtokával, de urához is kérdést intézett ez ügyben. A király pedig válaszában kijelentette,

¹ Thököly naplói. U. H. H. XXXIII. K. 24. I.

hogy igenis hajlandó még most is megadni a 30.000 tallér jutalmat, de csak abban az esetben, ha Thököly tényleges uralkodó lesz, még pedig Erdélyben.¹

Alkudozott Thököly a bécsi udvar megbízottjával, a Nisben maradt Veteránival is, ki kegyelemmel biztatta abban az esetben, ha a nikápolyi török őrseget leölve a várat a császáriak kezébe juttatja. Szinte örvendő izente válaszában, hogy még többet is tenne, ha a császár elismerné Erdély fejedelmének.² A bécsi udvarban azonban erről hallani sem akartak, mert biztosra vették, hogy Thököly rövid idő alatt meghódol, semmit sem tudva Köprili Mustafa nagyvezér titokban készülő vállalatáról.

1690. januáriusában egy basa a nagyvezér titkos levelével érkezett Nikápolyba Ahmed basához. A basa azonnal divant tartott s fényes követséget küldött Thököly után. A mit sem sejtő Thököly mindenre elszánva magát, megjelent Ahmed előtt. Félt a selyem zsinórtól, a porta e szokásos ajándékától, mire volt is oka, mert állítólag 1690. tavaszán sokkal több emberre kért fizetést, mint a mennyit a portai biztosnak bemutatathatott.³ Most azonban nagyot csalódott: arannyal átszőtt nyusztos mentével várták s felolvasták a szultán athnáméját, melyben hivatkozva a hűtlen Apafi halálára s Thököly eddigi hűséges szolgálatára, mint Bethlen Gábor utódának „az erdélyi fejedelemséget neki conferralja a szultán, botot, zászlót küldvén szokás szerint“ annak elismeréséül s az évi adót is tizezer aranyban állapította meg, mint a mennyi előbb is volt.⁴ Thököly mellé rendelte, mint szeraskiert Ahmed szilistriai basát, továbbá több basát pár ezer lovassal és jancsár haddal, Gazi Girai „a tatár khán kisebbik fia személye szerint ült fel mel-

¹ Szádeczkz L. i. m. 5. l.

² U. ott.

³ Angyal D. i. m. II. k. 213 l.

⁴ Cserei M. Hist. 194 l. Vass. Gy. és L. naplói. M. H. H. XXXV. k. 100—101 l.

lette, a havasalföldi vajdának is megparancsolta, hogy minden hadaival együtt Thököly Imre segítségére elmenjen.“¹

Ilyen nagy hadjáratra szánta el magát a nagyvezér a nélkül, hogy tervét a legutolsó perczig valakivel tudatta volna. S hogy ilyen nagy vállalatba fogott és hogy Thökölyt is csak most nevezte ki a porta Erdély fejedelmévé, annak oka épenséggel nem Apafi halála volt. Az volt az oka, hogy 1690. évtől a porta a tatár khán nagyobb támogatására számíthatott. A mi pedig a megtámadandó helyet illette, úgy a jelenre, mint a jövőre való tekintettel legtöbbet ígérő Erdély volt. A francia udvar is egyre sürgette Thököly megjutalmazását, mit a portán is beláttak s a jutalomra Erdély volt a legalkalmasabb: fejedelme meghalt, hűtlenné lett a portához, mert Teleki tanácsára, — mint azt Teleki Thökölyről írta — falba rugta a portát s fegyvert kötött ellene, de meg a nagyvezér a 30.000 tallér jutalmat is megkapná. Ime az okok hosszú sorozata készítette a portát, jobban mondva a nagyvezért az erdélyi vállalatra.

Julius elején indult el a vegyes elemből álló sereg Rakoviczáról, Thököly téli szállásáról Erdély elfoglalására, hol mindent elkövetett Heisler czászári generális és Teleki Mihály főgenerális az ország megmentésére.

Azonban Thököly az ellenség táborát, mely Töröcsvárnál várta őt, oldalt megkerülte s aug. 21-én Zernyest és Tohán közt fényes győzelmet aratott. A csatatéren hagyta fehér szakállát Teleki. A tatárok fogságába esett Heisler generális s Doria ezredes, kiket Thököly pénzzel váltott magához.²

A csata után Thököly „Isten kegyelméből a fényes portától kinevezett erdélyi fejedelem, Magyarország részeinek ura és a székelyek comese“,³ mint patenseben írja, szept. 15-ére Gyulafehérvárra országgyűlést hirdetett, hogy ott — a tör-

¹ Cserei M. Hist. 194 l.

² Cserei M. Hist. 202. l.

³ Vass Gy. és L. naplói. M. H. H. XXXV. k. 92. l.

vénynek is eleget téve — a rendek hozzájárulásával magát a fejedelemségbe beiktassa. De „bizonyos német seregek bolondozása miatt“, a gyűlést Keresztyénszigetre tette át.¹

Az országgyűlés szept. 15-én nyílt meg, mely valóban méltó volt a fejedelem választáshoz. Thököly kíséretében megjelentek ott Brankován az oláh vajda, a tatár szultán, az új szerdár Musztafa, a portáról küldött kapucsi basa, ki a szultántól Thököly részére elismerő levelet, egy nyuszt prémes drága diszruhát, tíz főbb hívének pedig diszes kaftánt hozott.²

A rendek örömmel választották fejedelemmé és esküdtek hűséget Thökölynek, ki a hatalmas „török nemzetnek szívét — annyira megengesztelte, hogy boldog emlékezetű néhai Belhlen Gábor — idejebeli szabadságukat megadta, az adót is leszálítván, szabadságukat athnaméval biztosítá“.³ S ők maguk ajánlották, hogy a fejedelem a portára főkövetet küldjön, hogy annál könnyebben érintkezhessék.

Bár „Isten kegyelméből a fényes portától kinevezett erdélyi fejedelelnnek“ nevezte magát, de inkább szerette volna, ő felsége által kinevezettnak nevezni, mely esetben állását is biztosabbnak tartotta volna. Ez ügyben tehát nem sokkal a zernyesti csata után Bécsbe küldötte Doriat. Hiveivel együtt ő felsége kegyébe alánlotta magát, igérvén, hogy mihelyt egyesülhet a császári sereggel leöleti az összes mellette lévő törököket. E véghez viendő szolgálata fejében arra kérte Lipót császárt, hogy pártfogása alatt tarthassa meg fejedelemségét, melynek védelmére küldjön katonaságot. Megkérte arra is, hogyha hajlandó a felség kívánságait teljesíteni, akkor az egyezség megkötésére a fogságban levő Heislernek adjon engedélyt. Kérdést intézett a királyhoz az iránt is, hogy hajlandó-e a két fogolyért nejét Zrinyi Ilonát hozzá bocsátani.

¹ Vass Gy. naplója. M. H. H. XXXV. k. 94. l.

² Tör. m. tört. eml. okt. VII. k. 315. l.

³ Szilágyi S. E. O. E. XX. k. 406. l. és M. H. H. XXIII. k. 65. l.

Thököly kéréseire Lipót Heislerhez irt levelében válaszolt s a mint levelében írja, Istentől adott méltóságát sértené meg, ha elfogadná azon tulzott kívánságokat. De azért mégis kész megbocsátani, visszaadja javait s még más egyéb kegyekre is méltatná, ha ígért hűségét tettel bizonyítaná s leölné a mellette levő török—tatár csapatot. Hogy a császár ily csekély ígéretre is elszánta magát, azt nem a levelében említett vele született irgalmasságának lehet tulajdonítani, hanem a porta s Thököly újabb sikereitől való félelmének. De valamint korai volt azok öröme, kik a zenyesti csata után siettek Thökölyhez csatlakozni, épp úgy korai volt Lipót félelme is. Csak pütkösti királyság volt Thököly fejedelemsége, Bádeni Lajos csakhamar kiverte Erdélyből s okt. 25-én már a bozzai szoroson Oláhországba szorult, magával vive száműzetésébe sok erdélyi nemest és főembert, kik fejedelemségének mintegy zálogai lettek, mert ezeknek követésével akarta fejedelemségének jogfolytonosságát biztosítani, bizonyítani a világ s főképpen a porta előtt.¹

¹ Szádeczky L. i. m. 46. l.

Thököly török földön.

V.

Az Erdélyből Havasalföldre vonult Thököly reményének utolsó csillaga is lehullott. Megkezdődött a fejedelem, a bujdosók s a „Kegyelmes Urunk ő nagysága mellett lévő nemes Erdélyország három nemzetiből álló statusinak“ török földön, török kenyéren való nyomorgása. A lehető legnagyobb nyomorban éltek a bujdosók; szenvedtek, nélkülöztek, élelmük és ruházatuk se volt rendesen. De táplálta őket a porta részéről ígért segélybe vetett remény, melynek segítségével még visszajuthattak volna Erdélybe.

Ily remények és viszonyok közt telt el a hontalanság keserű kenyerét evő bujdosók első keserves tele. Az élelemnek és katonai segélynek eredménytelen sürgetése ismét arra készítette a fejedelmet, hogy másra gondoljon. Nem bízott a portában s januárban levélben kereste fel XIV. Lajost és miniszterét Croissyt. Arra kérte, hogy szerezzék meg számára a lengyel indigenatust és eszközöljék ki, hogy magyarországi javait lengyelországgal cserélhesse el.¹

Megsokalta XIV. Lajos is a porta részvétlenségét Thököly iránt s 1691. júl. 31-én utasította követét, hogy „jól értesse meg a porta minisztereivel, hogy nem fogja elhagyni Thökölyt, kinek sorsát választja eljárása mértékéül a keleti ügyek elintézésénél.² Ilyen fenyegetések kellett a portának, hogy ne

¹ Szabó M. i. m. III. fej.

² U. ott.

feledkezzék meg Thökölyről, kinek oly sokszor ígérte meg ügyének jobbra fordítását.

Sorsa egyre rosszabbodott, mert valóban „az ég haragja szállott” a törökök fejére, kik aug. 19-én Zalánkeménynél ismét vereséget szenvedtek. Elesett Köprüli Musztafa nagyvezér, a fejedelem egyetlen jóakarója. Az új nagyvezér Khalil pedig a teljesen elpusztított Passaroviczot és környéket rendelte téli szállásul. Ide vonult csapatával Thököly, hol szinte leirhatatlan nyomorral kellett küzdeni a bujdosó csapatnak. Hasztalan sürgette a szállás megváltoztatását, az volt a válasz: „Hadd éljenek ahogy élhetnek.”¹

Nyomorusággal telt el a tél s tavasszal, midőn a császáriak támadásáról értesültek, ismét többen törődtek a bujdosókkal. Ápril 2-án II. Ahmet szultán személyesen fogadta a fejedelmet, felkaftányozta s tizenkétezer tallért adott serege élelmezésére, elég szigorúan meghagyva, hogy a törökök segítségére siessen.²

Thököly ápril végén tért vissza Passaroviczra, hol nagy ünnepségre, Zrinyi Ilona fogadására készültek, ki a bujdosásba is követte szíve urát, midőn Lipót király beleegyezett a foglyok kölcsönös kicserélésébe.

Minden nagyobb vállalat nélkül telt el a nyár. S a bujdosók a legnagyobb félelemmel gondoltak a télre, mivel az idén is a múlt évi pusztaságon kellett telelni. Hiába való volt Bay Mihály kapitánya minden sürgetése, hogy „az had olyan szükségben legyen, hogy egy falat kenyere nincsen, ruhátalanul, mezítelen a mezőben Isten tudja, miként nyomorognak.”³

Thököly levelében Viddin környékét kérte a nagyvezértől, ki megunva a sok kérést azt felelte: „a hol eddig a fejedelem hadai nyomorogtak, ezután is legyenek ott”, a tél

¹ Almádi naplója. M. H. H. XXXIII. K. 750 l.

² U. ott 751—55. l.

³ Bay Mihály naplója 1698. nov. 18. M. H. H. XXIII. K. 470 l.

nagy része úgy is eltelt s majd „tavasz felé jobban gondjukat viselik.“¹

Megindító a bujdosók nyomorúságos helyzete, de azért könnyen megérthetjük a nagyvezér ezen válaszát, hisz úgy gondolkozott: „A fejedelem oka minden rossznak, valamig ez az ember él, addig a mi dolgaink szerencsésen nem folyhatnak, azért ennek az embernek el kell veszni.“² S hogy mégis elkerülte a selyem zsinórt, azt hiveinek s főképpen annak köszönhetette, hogy a portán is jól tudták milyen következményekkel járna ez a török nemzetre nézve.

Nem használt a francia követ közbejárása sem, hasztalan hivatkozott Sándor Gáspár kapitliha az angol királyra, ki a „kuruc valláson vagon“.³ Csak akkor gondoltak a portán Thökölyre, midőn tavasszal ismét háborura készültek. Igyekezett a fejedelem a porta elismerésének megnyerésére, de minden igyekezete ellenére, a havasalföldi vajda tanácsára — „ha azt akarják, hogy az erdélyiek fejet hajtsanak, behódoljanak, magokkal be ne vigyék“ — a nagy vezér nem is akarta Erdélybe vinni.⁴ De Belgrád megszállása miatt elmaradt az erdélyi vállalat, melynek felmentésére sietett a nagyvezér. Ide sietett Thököly is s a kihallgatáson szomorú helyzetét feltárva segítséget s elnézést kért a nagyvezértől, hogy ebben az évben betegsége miatt nem segíthette eléggé a császárt.

Látszólag szívesen fogadta a nagyvezér, jó indulatáról biztosítva, jó reményekkel bocsátotta el. Midőn a basák részvétlenségéről is meggyőződött, fölkereste egyetlen pártfogóját a tatár khánt, kinek elpanaszolta sérelmét s közbenjárását kérte.

A khán szólott is érdekében, mire tudatták Thökölyvel, hogy a nagyvezér jó indulattal viseltetik iránta s kapuja bár-

¹ Bay M. i. m. 498 és 508. l.

² U. ott 516. l.

³ Sándor Gáspár följegyzései 1693. febr. 10. M. H. H. XXIII. k. 681. l.

⁴ Thököly l. naplója 1693. és 94. évekből. Kiadta : Nagy Iván Pest 1863. M. H. H. XV. k. 229. l.

mikor nyitva áll előtte. S tényleg rövid idő alatt újabb kihallgatáson fogadta a nagyvezér, sokat kérdezősködött helyzete felől s megigérte az új szállást is.

Viddint jelölte ki téli szállásul Thököly s fejedelmi udvara részére. De hiába volt a ferman nem mehetett oda, mert „némely törökök mocskos szókra fakadtak, az fermant is meg nem becsülték“ s szállást készítő embereit bántalmazták.¹ Passaroviczen kellett ez évben is telelnie a legnagyobb nyomorúsággal küzdve.

Tán az anyagi nehézségeknél is nagyobb gondot adott a fejedelemnek azon hír, hogy a basák már a felett tanakodnak, hogy kit tegyenek Thököly helyett fejedelemmé. Azonnal utasította Sándor Gáspárt, hogy ez ügyben intézzon kérdést Reiz effendihez „édes apja helyett való jó urához“, kiben egyedül bízott.

A portán igyekeztek e hirt hivatalosan megczáfolni s Mahmud Ogli bég pedig Sándor Gáspárt arról meggyőzni, hogy „a porta nem olyan ember iránt, mint Thököly, de csak egy közönséges ember iránt is hitét megszokta tartani, míg él Thököly más erdélyi fejedelem nem lehet“.² Hogy azonban az alattomban indult terv nem valósulhatott meg, azt a tavaszi vezérváltozás gátolta meg, mert az új nagyvezér nem csatlakozott a Thököly ellenes párthoz.

A bujdosók közt pedig egyre nőtt az elégedetlenség az élelem hiánya miatt; megkezdődtek a szökések s nem volt, ki ezen segítsen. Hiába kért a fejedelem a portától segílyt hadai számára, hol „a hadak cselédi is már egészen rájok szorulván éhhel és hideggel vesznek el, ha nem könyörülnek rajtok“.³ Növelte a zavart az is, hogy maga Thököly is fekvő beteg volt s még intézkedni is csak nehezen tudott.

A tél elteltével az új nagyvezér nagy hadjáratot tervezett,

¹ Thököly naplója. M. H. H. XV. k. 283 l.

² Sándor G. Thökölyhez. M. H. H. XV. k. 411—12 l.

³ Thököly naplója. M. H. H. XXIII. k. 107 l.

melyben a megállapodások szerint Thökölynek is részt kellett volna venni, nem mintha tanácsait akarta volna a nagyvezér igénybe venni, hanem azért, mert e hadjárat alkalmával nem akart senkit odahaza hagyni. Rendeletet kapott tehát Thököly, hogy a hadjárat tervének megbeszélésére Belgrádba siessen. A fejedelem még akkor is beteg volt, miről a nagyvezér értesülve szinte gúnyosan jegyezte meg: „Illik-e a királynak ilyen időben betegeskedni, mikor a császárnak kell szolgálatot tenni”.¹

Bármily beteg volt, igyekezett eleget tenni a parancsolatnak, melynek elmulasztása most igen nagy következménnyel járt volna. Nem volt senkije, ki segítse, pártolja, teljesen a portára volt szorulva. Rég elmúlt az az idő, midőn Thököly, mint király, fejedelem fordulhatott a portához: király volt ő most is, de a hontalan bujdosók királya.

Aug. 22-én fogadta a nagyvezér fényes pompával s részvéttel kérdezősködött állapota felől. Tudatta vele azon elhatározását, hogy „vagy maga személyesen, vagy elégséges hadakat rendelve a király mellé, az idén országába” vissza helyezi. Nyusztal bélelt kaftánnal ajándékozta meg s midőn látta, hogy a beteg fejedelmet köntöse csókolására ketten is segítik, egy ily állapotban lévő „királyhoz” illő részvét gyöngédségével inté: „Ne betegeskedjék, viselje erősen magát.” De mire is figyelmeztette volna az annyira lejárt fejedelmet, ha így kívánja a császár szolgálata!²

Se a fejedelem, se bujdosó katonái nem voltak abban a helyzetben, hogy háborúba mehessenek, de e függő helyzetben még ahhoz se volt joguk, hogy ezt előterjesszék, nehogy kérelmökből a szolgálat kerülését magyarázzák ki. El kellett hát indulniok s a mint a fejedelem írja: „ily erőtelen s lóra nem ülhető formában való állapotomban megkeseredés nélkül indulásom nem lehetett, Istenre bízván mindazonáltal mind magamat, mind feleségemet s mind hozzám tartozó hiveimet,

¹ Thököly naplója. M. H. H. XV. k. 433. l.

² U. ott 460. 62 l. Szádeczky L. i. m. 81 l.

Isten segítségéből jó reménység alatt megindultam, hazámért, nemzetemért, vallásomért és sok esztendőktől fogvást véres verítékekkel és sok veszedelmekkel keresett becsülemért magamat szerencsétetni".¹ Oly állapotban volt Thököly, hogy minden embernek halandó voltát meggondolva" jónak látta végrendeletét is megírni.²

Az 1694. évi hadjárat sem felelt meg a hozzá fűzött reménynek, mert még összeütközésre se került a sor s így e hadjárat alatt Thökölytől se kívántak valami nagy áldozatot. De nagy gondot okozott a fejedelemnek hadai téli szállása és élelmezése, különösen a táborba tapasztalt mellőzés után. Arról győződött meg, hogy a portán rájuk untak, szabadulni akarnak tőle s hiveitől. A főtolmács előtt kifejezést is adott ezen aggodalmának, ki felvilágosítólag válaszolta: „Nem úgy van az, csakhogy a törökök megunták a költséget s a szegénységnek a kuruczok ellen való sok panaszát is.“³

Igazuk lehetett; megunhatták egymást érő panasszal telt kérő leveleit, de még se tettek semmit! Hasztalan hivatkozott a fejedelem a maga és katonái helyzetére. A legnagyobb nyomorral kellett küzdeniök, s a mint magáról írja okt. 20-án a nagyvezérnek: „Isten úgy boldogítsön dolgomban, ha igazat nem írok nagyságodnak: arra jutottam, hogy ha valamit eladok, úgy készíthetek ételt is ebédemre“.⁴ Ilyen volt a fejedelem helyzete, kinek annyiszor ígérték a portán, hogy el nem feledkeznek róla. Bujdosó társai viszontagságos helyzetét pedig ugyanazon napon a tatár khánhoz irt levele bizonyítja, kinek pártfogását megköszönve így irt: „Az Isten bizonyosságom, annyira jutottam, hogy egy napra való kenyeret is úgy adhatok embereimnek, ha valamely portékámat tellál keziben adom“.⁵

¹ Thököly naplója M. H. H. XV. k. 413 l.

² U. ott. 506 l.

³ Angyal D. i. m. II. k. 241 l.

Thököly naplója. M. H. H. XXIII. k. 297 l.

⁵ Thököly naplója. M. H. H. XVIII. k. 297 l.

Végre a hosszas és gyakori kérésnek a nagyvezér engedett s nov. 10-én tudatta Thökölyvel, hogy hétszáz személy részére élelmet ad hat hónapra, saját költségeire nyolcz erszény pénzt, elzálogosított javai kiváltására pedig háromezer tallért.¹ Intézkedett a téli szállásra vonatkozólag is és megengedte, hogy Thököly passaroviczi udvarának egy részével landorfejevári házánál teleljen. Thököly hívei azonban se az élelemmel, se a téli szállással nem voltak megelégedve s mind gyakoribb lett az átpártolás, megszökés. Legtöbben haza tértek s ezután, a mint a fővezérnek nov. 29-én írja: „Most fogyton-fogyunk, kevesedünk, hovátovább állapotunk alább száll; Työprili Musztafa basa vezér idejében ötezeren s háromszázan voltak, másik esztendőbe négyezerre, harmadik esztendőbe három ezerre, negyedik esztendőbe kétezerre ötszázra szállott a számok, most már hétszáznak tartására rendeltetett tain a vezértől: ezután annyit sem tarthatok.“²

A porta ezen viselkedése azon gondolatot ébresztette Thökölyben, mintha ott azt akarnák, hogy ő hadaitól, szolgáitól megváljon vagy legalább is minél nagyobb zavart idézzenek elő a török földön élő bujdosók között. Ezen feltevésében megerősítette Veteraninak egy nyilatkozata, melyben ő is figyelmeztette a porta kétszínűségére. S hogy biztosítva legyen, arra kérte a francia királyt és minisztereit, hogy eszközöljék ki honfiusítását Lengyelországban hova majd vonulhasson, ha Törökországban már nem maradhat. Sőt a francia udvarnál is sürgette befogadását, mire 1694. elején Ferriol tudatta is Zrinyi Ilonával, hogy a király végső szükség esetén hajlandó országába befogadni. Thököly azonban, hogy annál biztosabb legyen, a királyi határozatot sürgette, mire Croissy nem remélt válasza jött: hogy Franciaország eretnekek számára nem adhat menedékhelyet.³

A lengyel, francia udvarral folytatott eredménytelen

¹ Thököly naplója. M. H. H. XV. k. 655 l.

² Thököly naplója. M. H. H. XXIII. k. 313 l.

³ Thököly naplója M. H. H. XV. k. 198. l.

alkudozásaiival egy időben komolyan tárgyalt Heemskerckkel, ki 1694. márcziusától novemberig az angol király és Hollandia megbízásából Belgrádban a török-német béke létrehozásán fáradozott. Heemskerck, ki leginkább protestans rokonszenvből érdeklődött Thököly iránt, miután meggyőződött szánalmas helyzetéről, megígérte, hogy megtesz minden lehetőt a bécsi udvarban érdekében.

Midőn 1695. febr. 12-én Bécsbe ért, fölkereste Kinsky grófot, kinek előadta, hogy Thököly hajlandó a békére méltányos feltételek mellett. Igyekezett meggyőzni a grófot, hogy Thököly, mint ellenség és mint a porta szövetségese, mily nagy kárt okozhat s viszont mennyire gyarapíthatná a császár seregét és mily nagy hasznára lehetne, mint szövetséges jó barát.

Kinsky gróf megköszönte Heemeskerck szives közlését; megígérte, hogy majd szól Lipótnak, de azt se mulasztotta el megjegyezni, hogy a fejedelem ajánlatai nem újak, miről Heemskerck bizonyára semmit sem tudott.

Kinsky gróf ígéretéhez képest előterjesztette Lipótnak az ajánlatot, ki nem gondolkozott sokat az adandó válasz felett. Hiszen értesült ő is Thököly helyzetéről s tudatta, hogy rá nézve éppen nem veszélyes.

1695. márcz. 3-án a gróf urának azon válaszát tudatta Heemskerckkel, hogy igenis számíthat Thököly kegyelemre, de csak abban az esetben, ha oly nagy kárt okoz a portának, mely örökre megszakítaná azzal minden viszonyát.

Az udvar engedetlensége folytán a hollandi követ minden igyekezete megtört, de nem is úgy állott, akkor Thököly ügye se az udvar, se a porta előtt, hogy azon oly könnyen lehetett volna segíteni. Ugyszólván nem annyira fejedelmi tekintélyének, mint inkább életének biztosításáról kellett gondoskodnia úgy a porta, mint az udvar előtt.

Thököly személyében ugyanis nemcsak a fejedelem, de az egykor nagyra becsült jeles katona is tekintélyét veszttette a porta előtt. Az 1695. évi hadjáratban már nem is vett részt. II. Musztafa Belgrádból Konstantinápolyba vitette, honnan

pedig tizenöt magyar, nyolcz erdélyi uri hivével, ötven udvari szolgálával s megmaradt csekély számu katonával csakhamar Oláhországba a vajdához küldötték.¹ Itt élt a Duka vajda palotájában nagy szükségben, mert a portától kapott fizetés nemhogy fényes udvartartásra, de még a szolgálak ellátására is alig volt elég. Nem tudta fizetni adósságait se s hitelezői már elfogatásán gondolkoztak, a válságos helyzetbe jutott fejedelmen neje segített, ki ékszerei árából fizette ki az adósság egy részét.

Követeinek a vezér kihája válaszolt: „Miért nem marad nyugton az a gyaur, talán azt akarja, hogy valami szigetre küldjük, mint a vezéreket és basákat?” Ily megalázás után maga Zrinyi Ilona irt a szultánnak, nagyvezérnek.

„Az Istenért s a hatalmas császár méltóságáért kérem Nagyságodat — írja a nagyvezérnek — gondoskodjanak rólunk! A nevünk király, ezt a nevet a császárok adták: a hatalmas császár és a török nemzet becsületéért tehát lássanak el bennünket úgy, hogy egyéb nemzetek előtt is legyen hire.”² Nem használt sokat a hontalanság keservétől megtört önfeláldozó nő írása se, változatlanul maradt régi állapotuk. Sőt Tkököly életét még veszély is fenyegette, mert midőn Oláhországból Belgrádba költözött, ott a török katonák megakarták ölni, amitől a nagyvezér mentette meg az által, hogy októberben Konstantinápolyba küldötte.

Még csak egy, az 1697. évi hadjáratban vett részt Thököly. Ez évre ugyanis a harcziás szellemű II. Musztafa szultán nagy hadjáratot határozott a közeli években elvesztett magyarországi várak és városok visszafoglalása czéljából. Személyesen vezette hadát Magyarország ellen s Thököly tanácsára éppen Szeged ellen. Szándékát, saját kárára, Zentánál változtatta meg, mert a zentai csatából maga a szultán és Thököly is csak nehezen tudtak elmenekülni.

Az egymásután ért vereségek a harcziás szultánt végre

¹ Szádeczky L. i. m. 86. l.

² Horváth M.: Zrinyi Ilona élet. 110—11. l.

is megtörték s 1698. januárjában igénybe vette Paget lord angol követ oly sokszor felajánlott békeközvetítését s hajlandó volt a régebbi birtokviszonyok alapján békét kötni.

Már novemberben megkezdődtek Károlyiczban a tárgyalások, hová elküldötték a felek megbízottjaikat, az európai udvarok pedig követeket.

Nagy várakozással nézett e béketárgyalás elé Thököly is. Egyfelől örömmel, mert ettől várta helyzetének javítását; másfelől félelemmel, mert attól félt, hogy e tárgyalás ránézve végzetes lehet a porta hatalmának megtörése s a bécsi udvár engedetlensége folytán. Érthetőbb félelme, mert a beteges, testileg-lelkileg megtört Thököly már rég elvesztette egykori veszedelmes voltát s a béke megkötése után az új viszonyok között valóban alig számíthatott politikai jelentőségre.

Sietett tehát a portát ígéretére figyelmeztetni, hogy személyéről a békében gondoskodjanak s az erdélyi fejedelemséget is biztosítsák.¹ Anglia tejhatalmu követé, Paget lordhoz benyújtott emlékiratban pedig Thököly és a törökországi bujdosó magyarok Anglia közbenjárását kérték.² A tárgyalás vezetőjével Paget lord angol követtel is személyes érintkezésbe lépett, kinek szintén előadta úgy saját, mint bujdosó társai követeléseit, mire még 1693-ban megjegyezte volt Castagneres francia követ, hogy ezek mind jók, csak egy hiányával vannak, ha vagy ötvenezer emberrel adhatna nyomatékot.³ A lord biztosította pártfogásáról, de követeléseinek megvalósítását alig ígérhette, mert azok olyanok voltak, mintha egy fényesen befejezett háború eredményét akarta volna biztosítani.

Valóban szüksége volt Thökölynek, hogy minden oldalról pártfogolva legyen, mert a megindult tárgyalások egyik legfőbb pontját éppen személye képezte. Lipót által a köve-

¹ Thököly Imre bujdosó hadainak fölterjesztése a fényes portához. M. H. H. XXIII. k. 771. l.

² Thököly és a törökországi bujdosó magyarok előterjesztése a brit kormányhoz. M. H. H. XXIV. k. 488. l.

³ Acsády I. A karloviczi béke története. Ért. a tört. tud. kör. XVIII. k. 54. l.

teknek adott főutasítás 26-ik pontja gróf Thököly Imrére vonatkozott, melynek értelmében a megbízottak követelték, hogy mihelyt a fegyverszünetet megkötik, — minek a béketárgyalásokat meg kellett előzni, — a porta Thökölyt a megfenyítés céljából azonnal szolgáltatassa ki. A követek ezt a nemzetközi jog alapján követelték, mely a bécsi udvar felfogása szerint kötelezte a portát „az áruló és becsstelen lázadó” kiszolgáltatására. A bécsi udvar később küldött rendeletében is határozottan követelte Thököly nevének bevételét a békeponthoz, még pedig olyan alakban, hogy a szultán kötelezi magát kiadására.

Ezen utasítások után Paget lord nem tehetett sokat Thököly érdekében, de Maurocordato kéréseinek engedve, mégis vállalkozott „egy kellemetlen szerepre” s nov. 7-én átadta a császári követeknek a török követek kérését. A portai követek ebben Erdélynek előbbi állapotában való meghagyását kérték, minek megengedése esetén Thököly személye és állása is biztosítva lett volna.

A portai követek a császáriak engedetlensége daczára szintén mindent elkövettek Thököly érdekeinek megvédésére. Utasításuk szerint ők is követelték, hogy a békében Thököly s a bujdosok neve feltétlen benne legyen, de nem oly értelemben, ahogy azt Bécsben akarták. A porta nem feledkezve meg Thököly szolgálatairól, feltétlen biztosítani akarta őt és bujdosó társait.

A követeknek utasításaikhoz való ragaszkodásuk miatt nov. 25-én még csak azt izenhette urának a császári követ, hogy „a béke szerződés huszonöt évre Isten segedelméből megállapított”, de függőben maradt három pont s ezek közt Thököly kiadása is.

December 2-án folytatták a tárgyalásokat. Schlick és Oettingen császári követek most is határozottan követelték Thököly kiadását s a bujdosók kiűzését.

A portai követ is határozottan kijelentette, hogy Thökölyt ki nem adják, hanem ura meghagyása szerint hagyják ki

nevét a békepontokból, mert a szultán alá nem írhatja annak meggyalázását, kinek egyszer athnámét adtak. De megígéri a porta, hogy gondoskodik róla s oly állapotba juttatja, hogy a császárnak egyáltalán nem fog soha ártani.

Nem sikerült a portai követnek amnestiát szerezni a bujdosók részére, sőt még Zrinyi Ilonát se vehette be a békepontjaiba. Kimaradt Thököly neve is s a béke 10-ik pontjának értelmében a magyarországi emigránsok szabadon megtelepedhettek a török birodalomban, de a határok biztonsága érdekében csakis messzeeső vidéken. A császár egyenes kívánságára pedig a szultán alattvalói lettek, végleg kizárattak a szülőföldről s így Törökország lett az emigránsok hazája.¹

1609. jan. 26-án írták alá a megbizottak a szerződést „excludalván a békességből az Törökországban bujdosó magyarságot hitek ellen német kedvéért s ajándékokért.”²

A karloviczi béke után a porta a hazájukból száműzött bujdosókat Nikápoly környékén telepítette le. A bujdosók egyre sürgették uroknak közibük bocsátását, de a porta jónak látta Thökölyt hiveitől elválasztani s Konstantinápolyban hagyta, annál is inkább, mert a bécsi udvar is egyre sürgette a béke végrehajtását. De a bécsi udvar még Konstantinápolyban sem látta jó helyt Thökölyt s 1700 febr. 8-án gróf Oettingen Konstantinápolyba utazott, hogy eltávolítását követelje. A portán fényesen gondoskodtak a gróf ellátásáról, mivel „a békességnek örültek“, de neheztelve vették követelését, mert a béke pontjaival nem találták összeütkezőnek azt, hogy Thököly Konstantinápolyban maradjon.³

Midőn Oettingen hasztalan hivatkozott arra, hogy mily veszélyes, ha Thököly a fővárosban van, a kárloviczi béke egyik titkos pontjának végrehajtását követelte, mely szerint a

¹ Acsády I. i. m. 32—59 l.

² Komáromi János törökországi diariumja és experientiája. Közl.: Nagy Iván Pest 1861. 53 l.

³ U. ott 58 l.

porta köteles Thökölyt a Fekete tenger messzeeső pontjára száműzni.

Oettingennek azonban váratlanul haza kellett utaznia s ő az ügyek intézését Paget lordra bízta, ki a legjobb akarat mellett sem engedhetett az udvar követeléséből.

Jól tudta Thököly is, hogy Oettingen miért ment oda és hogy mit végzett „a portai németes miniszterekkel.“ Boszút akart állani hát rajta s midőn a követ távozott az ország ut mellett vert árnyék sátorából nézte az elvonuló menetet. A követ, kit kísérői figyelmeztettek Thököly „vakmerőségére“, boszusan szólt: „Hidjétek el magyar uraim nemsokára más nótát hallottok“, mivel — a mint Komáromi írja — Tököly száműzetésére czélozott.¹

Thököly egyelőre biztonságban érezte magát Konstantinápolyban, hol a portától kapott pénzen udvarával élt. A bécsi udvar ismét sürgette eltávolítását s követelésének pénzzel adott nyomatékot. Már a portán is legtöbben pártolták eltávolítását, befejezett tény lett internálása, csak épp ürügy kellett a végrehajtásra és ez is eljött csakhamar.

A spanyol örökösödési háború kitörése után Thököly személyesen akart beszélni a nagyvezérrel és a szultánnal a változott politikai helyzet felől. E czélból Ferriol francia követ tanácsára Drinápolyba utazott, nem is kérve engedélyt. Kihája, midőn utazásáról értesült, a visszatérést tanácsolta, de Thököly nem hallgatott szavára s tovább folytatta útját. Midőn a portán erről értesültek azzal gyanusították, hogy „a békességnek bontogatásáért ment oda“ s Drinápoly kapuja előtt átadták a császári fermánt, melyben a szultán szigoruan elrendelte, hogy azonnal visszatérjen Konstantinápolyba, s „onnét pedig hajón menjen Ázsiába, Nikomédiába Bythinia országába“, mely az ő lakhelyéül rendeltetett.

Ezen utazás szolgált ürüggyül a száműzetés végrehajtá-

¹ Komáromi I. 70 l.

sára és ezt pedig „a lelkiismeret nélkül való gonosz Szerlet, németnél németebb találta ki.”¹

Megdöbbenve vette tudomásul Thököly a leverő hirt, mely éppen oly mély fájdalmat okozott kíséretének s mindenek felett nejének.

1701. szept. 24-én indult el Konstantinápolyból udvarával új lakhelyére. Mivel éjjel érkeztek meg, csak másnap szálltak ki „a császár parancsolatjából rendeltetett szállásokra, melyek egy szélteben a tengerparton valának.”

Még az nap este az emigránsok fényes mulatságot rendeztek, melyen a hőselekkü Zrinyi Ilona is, „mint a hattyu halála előtt rendkívül való kedvét mutatta.”²

Szép és termékeny vidéken s történelmi nevezetességű városban Nikomédiában³ telepítették le Thököly s bujdosó társai. De nem lakott sokáig Nikomédiában a fejedelen.

1702. tavaszán beljebb Ázsiába költöztek a várostól két óra járásnyira: a Virágok mezejére.⁴

A fővezér ugyanis, — ki a száműzetés okát úgy adta elé a császárnak, mintha Thökölynek lett volna kedve Nikomédiába menni, — igyekezett magát Thököly jóakarójának feltüntetni s 1702. évben a császár nevével öt erszény pénzt küldött, hogy azon magának és kíséroeinek nyaralót vegyen.

Ezzel a pénzzel vette meg Thököly „Bostandsi Musztafa agától Illés próféta hegye alatt (ma Gök-dag), a Virágok mezején a Virág csifliket.”⁵

¹ Komáromi I. 70—71. l.

² Komáromi I. 73 l.

³ A mai kisázsiai Izmid.

⁴ A „Virágok mezejé”-nek meghatározását, leírását lásd: Dr. Szádeczky Lajos: A bujdosó kuruczok emlékei Törökországban. Bpest 1904. 9—17. l.

⁵ A Virágok mezején a Virág csifliknek ma csak helye s kevés romja van meg. Más a táj képe, neve „s a Magyar hegy alatt, Magyar dülön, Magyar patak mellett álló pusztá házhely, melyet a forrással kőút kötött össze, nem lehet más, mint a Thököly Imre csiflikje”. Így szól dr. Szádeczky Lajos meghatározása, mely véle-

Itt a Virágok mezején (ma Magyar dűlő), Virág csiflikjében élt a bujdosó fejedelem, szívében mély fájdalommal, melyet sem a keresve-keresett csendes magány, se annak természet adta szépsége, sem a környezet tettetett jó kedve el nem oszlatott. Sőt fájdalma nagyobbodott. 1703. febr. 18-án „leszakasztá az halál az virágot mezejéről“, a fejedelemasszony nemes lelkét visszaadva Urának, elköltözött a bujdosók közül.

Thököly még harmadfél évig lakott a Virágok mezején; itt látogatta meg a Nikomédiában lakó, fővezérségről letett Hassán basa, a császár unokahugának férje.

Az elégedetlen fejedelem egyre sürgette kiszabadítását kedves fia urának, Rákóczinak irt leveleiben. „Istenért kényszeritem keresztyénségére s fiui szeretetére, — írja Rákóczinak — ebből a tűzből engem kiragadni igyekezzék.“

Jól tudta, mennyire meg volt kötve a porta keze, mégis mindenképpen szabadulni akart a tűzből. S ezt úgy vélte kivihetőnek, ha a fejedelemmé választott II. Rákóczi Ferencz felszólítására az erdélyi három nemzet követet küldene a portára, hogy őt, mint fejedelmüket, kikérjék. Hiába való volt minden sürgetése, Rákóczi nem tett semmit érdekében.

Sokkal többet tett kibocsátása érdekében Ferriol francia követ. 1704. decemberében úgy látszott, hogy csakugyan kieszközölheti Thököly haza bocsátását. A portán már irták a hazabocsátásáról szóló császári fermánt, de értesült erről Thalmann osztrák követ s megakadályozta a fermán kiadását.

E terv megghiúsulása után, francia hajón akarta elhagyni Törökországot, hogy valahol XIV. Lajos védelme alatt vonja meg magát. Ferriol ennek kivitelét is megigérte, ha áttér a katolikus egyházba, mely esetben biztos menedéket találna Franciaországban, vagy a pápai államban.¹ Ebből sem lett

ménye szerint minden tekintetben megegyezik Komáromi leírásával. E pontos meghatározás után nem lehet kételkedni e hely bizonyosságában, melyen a magyar szabadság bujdosó vezére s kísérete élt és halt. Mindezeket részletesen lásd: Dr. Szádeczky L.: i. m. 9—17. l.

¹ Angyal D. i. m. II. k. 273. l.

semmi, hasztalan várta Thököly sorsának változását, szabadulásának megvalósulását.

Pedig mily sietős volt szabadulása, mikor még a Virágok mezején is nélkülözéssel kellett küzdenie a porta szűkmarkúsága miatt.

1705. jul. 4-én a „Méltóságos fejedelem, kedves fia-urá”-hoz irt levelében szálnalmas állapotáról panaszkodva jószágainak jövedelméből segítséget kért, mit visszatérítés mellett „a magaéból is toldani méltóztassék, mert nem tagadhatom utolsó szükségre és szorulásra való jutásomat, minden alkalmatosságokbul ez nehéz és terhes bujdosásban való megfosztásomat”.¹

Ilyen szálnalmas volt a fejedelem helyzete, kinek „dolga eddig régen más formába fordult volna, ha költség lett volna, úgy, mint ezelőtt, kezében”.²

Szabadulásának minden reménye szétfoslott. Meg kellett semmisülnie azon óhajának is, hogyha nem is élhet sokáig az imádott hazában, de legalább ott haljon meg és „édes atyái koporsójában” temessék el.

Nem élvezte a fejedelem már sokáig a porta háládatlan-ságát. 1705. szept. 3-án megirta végrendeletét, melyben Rákóczi lelkére kötötte, hogy Erdély vagy Magyarországra vitetve, valamelyik lutheránus város templomában temettesse el.

Földi életével leszámolva nyugodtan várta a halált, mely 1705. szept. 13-án megváltotta szenvedéseitől.

Óhaja szerint kérést adtak a török császárhoz, hogy „engedné meg Erdélybe vagy Magyarországra vinni testét temetésre; de csak az lett a válasz: a hol megholt, ott temessék el.”³

A császár válasza után a nikomédiai vezértől kértek engedélyt, hogy Nikomédiában temethessék el. A vezér a

¹ Thököly levele Rákóczihoz 1705. jul. 4-én. M. H. H. XXIII. k. 357. l.

² U. ott.

³ Komáromi I. 87 l.

temetést megengedte s a bujdosók Thököly holttestét Nikomédia városán átvive „ott az örmények temető kertjében szép kies magányos helyen, nagy sűrű zöldelő árnyékos fák alatt, egy hideg forrás mellett tisztességesen eltemették“ s fehér márványkövel jelölték meg sirját.

1904. decz.-ig ott az izmidi temetőben, hatalmas platán fák hús árnyékában aludta örök álmát a sokat szenvedett s hányatott bujdosó kurucz király. Innen ásatta ki a magyar kormány megbízásából Thallóczy Lajos és vitette Konstantinápolyba, hol a szent benedek-rendiek templomában temettette el, honnan Késmárcra fogják hozni.

A török oltalom és szövetség eszméjének nemzeti történetünkben nem első, de utolsó képviselője szállott vele sirba.

Készen találta a mozgalmat, melynek élére állva teljes erejéből igyekezett diadalra juttatni, mindenek felett a porta segítségével. Gyermekkori komoly elhatározását akarta megvalósítani, midőn elődei példáit követve a porta segítségével akart hazájának olyan jogállást szerezni, milyenben Erdély Bocskay, Bethlen, Rákóczy korában volt.

A nemzet szenvedélyét képviselte Thököly, midőn a török barátságát kereste a némettel szembe és e véleményt nem Thököly teremtette, hanem e vélemény teremtette Thökölyt.

Valamint a magyarság legnagyobb része, úgy ő is legyőzhetetlennek tartotta a portát. Ez a meggyőződés vitte arra az útra, melyen Bocskay, Bethlen, Rákóczy oly nagy sikerrel haladtak. Az ő politikájukat akarta folytatni, de olyan időben, midőn a török hatalom már hanyatlóban volt.

Hitte, hogy folytathatja s befejezheti elődei művét, nem számolva a kor és a személyes viszonyok különbségével.

Ez volt annak oka, hogy jóllehet minden érdeket kizárva, életét és vérét kockáztatva arra törekedett, hogy „a szegény megromlott haza az idegenektől felszabaduljon és csak haza fiainak maradjon“, a külföld mégis a török. szövetségesét látta benne és e szempontból ítélve meg, ha egyrésze rokonszenvezett is vele, a másik rész azonban ellenszenvvel fordult el tőle.

Ez volt annak oka, hogy Thököly, bár nagyobb természetadta tehetséggel volt megáldva, mint II. Rákóczi Ferencz s majdnem felér Bethlen Gáborral, mégis sem az egyik, sem a másik népszerűségére szert nem tudott tenni. Ezért nem nyerhette meg hatalmának még tetőpontján is honfitársainak osztatlan bizalmát.

Egészen más a mai kor véleménye felőle s a hálás utókor a nemzeti ügy martirja iránt háláját utolsó kívánságának teljesítésével, drága hamvainak haza hozatalával fogja leróni.

TARTALOM.

Török-magyar érintkezések a XVI. és XVII. században	5
Thököly fellépése és első összeköttetései a portával.....	8
Thököly „kurucz király“-sága és annak válsága	27
Thököly erdélyi politikája és tervei.....	47
Thököly török földön	64

•

•

•

•

|

